

Tiskový výstup

Výroční obyčeje na Moravě – tradice a současnost

Obsah

Úvod do problematiky	2
Terminologie	3
Tradice	3
Obyčej.....	5
Zvyk.....	6
Obřad.....	7
Tradiční svátek / oslava / slavnost / zábava	8
Festivita	10
Výroční obyčeje, jejich výskyt a specifika	11
Masopustní období	11
Období Velikonoc	14
Na pomezí jara a léta – ohně, máje a letnice	20
Slavnosti spojené s úrodou	26
Posvícení, poutě	28
Čas vzpomínání – Svátek Všech svatých a Dušičky.....	31
Období adventu.....	33
Vánoční čas.....	37
Proměny obyčejů ve 20. a 21. století	39
Faktory ovlivňující změny tradic.....	39
Průmyslová revoluce	40
Politické a národnostní vlivy.....	41
Působení folklorismu	43
Globalizace	44
Souhrn hlavních změn ve 20. a 21. století.....	45
Nově vzniklé a přejímané festivity	46
Společné znaky	46
Přehled okruhů	46
Tradiční festivity cizích kultur	47
Nově vznikající festivity	56
Literatura a další zdroje.....	59

Úvod do problematiky

Vzhledem k překotnému vývoji, který provází celé 20. století, můžeme v souvislosti s celospolečenskými změnami sledovat posuny jak ve formě, tak v samotném obsahu jednotlivých obyčejů, stejně tak jako vznik zcela nových či opětovný návrat dříve prakticky vymizelých. Tento vývoj v prvních desetiletích 21. století vlivem různých faktorů (zmiňme především působení globalizace a marketingových aktivit) ještě více akceleruje a změny, které dříve probíhaly napříč generacemi, dnes pozorujeme takřka v reálném čase.

Na základě této premisy se webová publikace *Výroční obyčeje na Moravě – tradice a současnost* zaměřuje na tři hlavní aspekty problematiky současné a historické životnosti festivit na našem území:

- Výroční obyčeje, jejich výskyt a specifika
- Proměny obyčejů ve 20. a 21. století
- Nově vzniklé a přejímané festivity

Oddíl **Výroční obyčeje, jejich výskyt a specifika** představuje obecný rámec, který stručně vykresluje základní aspekty nejdůležitějších výročních obyčejů praktikovaných především na území Moravy. Cílem této části není ani tak vyčerpávající přehled všech obyčejů, které se zde nacházejí, ale spíše zasazení těch nejzásadnějších z nich do kontextu ročního obyčejového cyklu. Pro lepší představu o jejich geografickém ukotvení je tento přehled doplněn mapami, které vycházejí z výzkumů životnosti jednotlivých obyčejů realizovaných profesorem Václavem Frolcem na Ústavu evropské etnologie v 70. letech 20. století.

Druhá část **Proměny obyčejů ve 20. a 21. století** je pak jakýmsi pojítkem mezi tradičními obyčeji a současností. Tento oddíl se zaměřuje na hledání hlavních faktorů, které nejzásadnějším vlivem přispěly ke změnám v rozšíření a životnosti jednotlivých obyčejů.

Analýza současné životnosti těchto tradičních obyčejů je však jen jedním aspektem výzkumu současných festivit. Ten druhý představuje závěrečná pasáž **Nově vzniklé a přejímané festivity**, která se věnuje fenoménu současné doby – festivitám, které jsou především v posledních desetiletích přejímány z odlišného kulturního prostředí, či vznikají zcela nově bez návaznosti na starší prvky nehmotné kultury.

Pro sociálněvědní disciplíny je stěžejní patřičná terminologie, a proto tyto tři hlavní celky doplňuje kapitola zaměřená právě na základní terminologické otázky studia tradiční lidové kultury.

V online verzi této učebnice zájemci také naleznou databázi anonymizovaných výzkumných archů výše zmíněného dotazníkového šetření realizovaného prof. Václavem Frolcem a několik procvičovacích odpovědníků, ve kterých si mohou otestovat znalosti nabyté studiem těchto webových stránek.

Terminologie

Jakákoliv snaha o stanovení jasné terminologie naráží na výraznou roztříštěnost chápání konkrétních pojmů, a to jak mezi jednotlivými příbuznými sociálními a humanitními obory (sociologie, sociální či kulturní antropologie, psychologie, etnologie a další), tak na základě různorodých přístupů v rámci samotné etnologie a jejich vývoji v čase. Budeme tedy vycházet především z terminologie stanovené profesorem Václavem Frolcem v 80. letech 20. století, která je našim potřebám nejbližší, a rozšíříme ji o novější odborné poznatky. Není však vhodné chápat terminologii, kterou si zde představíme, jako univerzální pravdu, spíše se jedná o její přiblížení potřebám tohoto výukového materiálu.

Obzvláště ve starších studiích dochází k častému zaměňování jednotlivých pojmů (obřad, obyčej, zvyk atp.), proto je na tomto místě vhodné začít právě vysvětlením komplikovaného vývoje terminologie a ujasnění různorodých významů, které v sobě zahrnují.

Nejčastěji se zde budeme setkávat s pojmy **tradice**; **obyčej**; **zvyk**; **obřad** (či **rituál**); **festivita**; tradiční **svátek**, **oslava**, **slavnost** a tradiční **zábava**. Jejich představení je tedy tématem této kapitoly.

Tradice

Označení **tradice** pochází z latiny (*traditio* označuje „předávání“ či „přenos“). Jedná se o jakýsi zastřešující pojem, který nabývá hned několika významů. Obsahuje v sobě totiž zároveň označení samotného kulturního prvku, ale také proces jeho předávání v čase.

Ukázka několika významů termínu tradice

Kdybychom si jako příklad tradice vzali velikonoční pomlázku, tak hovoříme nejen o označení samotného obyčeje (velikonoční pomlázka), ale také o procesu jeho předávání (např. když mladší děti zvyk pozorují a do značné míry nevědomě přejímají velikonoční zvyklosti praktikované těmi staršími)

Definic tohoto pojmu je celá řada, zde si tak nyní pro lepší představu ukážeme několik ukázek jeho různého chápání (platných především v rámci etnologie, v příbuzných oborech se totiž můžeme setkat také se zcela odlišnými definicemi).

Definice dle publikace "Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska"

(Tradice je) soubor představ o ustáleném chování a názorech pravidelně předávaných mezi generacemi v rámci určité skupiny nebo společenství. (...) Tradice bývá spojována s udržováním zvyků, morálky a tradiční kultury, je chápána jako kulturní vzor hodný následování, nemá však závazný charakter. Tvoří jakési pozadí pro očekávané chování.

Zdroj: Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha: Mladá fronta, 2007.

Definice Jaroslavy Krupkové z publikace "Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury"

Tradice je specifická vlastnost, kterou jevy, věci, prostředky, struktury, normy, způsoby, názory, koncepce, teorie, představy i předsudky tvořící subsystém kulturního dědictví každého soudobého systému kultury nabývají tím, že jsou ve vědomí soudobé generace hodnoceny a uchovávány jako jevy, které už existovaly v minulosti buď vlastní společenské skupiny, nebo společnosti vůbec a které jako takové tvoří z hlediska obecné teorie kultury v subsystému kulturního dědictví kategorie tradice.

Zdroj: Krupková, Jaroslava: *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1991.

Definice Jiřího Woitsche, text "Kulturní dědictví tradiční vesnice"

Tradice je tak etnology a sociokulturními antropology vymezována a v příslušných výkladech užívána ve smyslu objektivně existujícího kulturního vzorce přebíraného z generace na generaci, který pomáhá udržení zvyků, chování, hodnot a názorů určité skupiny osob. Jinými badateli je tradice vnímána jako určitá adaptivní strategie, která se však nemusí nutně nekonečně reprodukovat, a konečně existují i poměrně silné hlasy vázané zejména na kritiku nacionalismu a budování národních identit v novověku, které popírají jakoukoliv tradičnost tradiční kultury a mluví o účelovém „vymýšlení tradice“

Zdroj: Woitsch, Jiří: *Pojmoslovní a metodologický exkurz*. [Dostupné online](#)

Za určitou zjednodušující definici vhodnou pro potřeby našeho studia a této publikace bychom tak tradici označili za zastřešující pojem obsahující různorodé projevy nemateriální (kulturní a sociální vzorce – zvyky, chování, morální a kulturní hodnoty, technologie výroby atp.) a materiální (předměty spojené s obvyčejí atp.) kultury. Pro tyto projevy je typické, že vznikly v (často blíže nespecifikované) minulosti, ale přežívají do současnosti. Jejich předávání z generace na generaci v rámci vědomého i nevědomého chování napomáhá k udržení jak obvyčejů či zvyků, tak samotného hodnotového systému dané společnosti.

Pro tradici je také typická absence jasné definice jejího počátku, tradici se totiž konkrétní kulturní prvek stává postupně v průběhu času. Ačkoliv lze zpětně dohledat jeho kořeny, změna daného prvku v tradici při samotném procesu vývoje je postupná a neohraničená.

Poznámka

Všimněte si, že pojem *tradice* s sebou nese výrazně kladnou konotaci. Co je tradiční, je obecně bráno jako dlouhodobé, staré, důvěryhodné a přirozené. Toto je hojně využíváno v marketingu, především pak v potravinářském průmyslu. Na pultech obchodů tak můžeme narazit na *tradiční máslo*, *tradiční špekáčky* či *tradiční oplatky*, ale také *tradiční rum* a jiné alkoholické nápoje.

Obyčej

Obyčej je prvek lidové kultury s různým obsahem i formou, pro který je stejně jako v případě tradice (jejíž je de facto součástí) typické, že vznikl v blíže neurčené minulosti, přičemž jeho projevy pozorujeme také v současnosti.

Pro jednání na základě obyčeje je typické, že je obvyklé, ustálené, stereotypní, typické pro danou společenskou skupinu (ve které je často považováno za správné či veřejně závazné a jeho nedodržování je společností sankcionováno).

Definice obyčeje dle Malého etnologického slovníku

Obyčej (je) tradicí určený způsob sociokulturního chování, jednání a komunikace podle ustáleného vzoru, utvářející vědomí identity, kontinuity a solidarity společenství.

Zdroj: Kolektiv autorů: *Malý etnologický slovník*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011.

Často bývá zaměňován s pojmem tradice, nicméně se jedná (jak je zmíněno výše) jen o jednu ze jejích součástí. Samotná tradice totiž označuje nejen obyčej jako takový, ale také proces jeho přenosu a náležitosti, které jej provází.

„Výroční“ a „kalendářní“ obyčeje

V odborné literatuře se setkáváme s dvojím přístupem k pojmenování cykličnosti každoročně se opakujících prvků tradiční lidové kultury. Můžeme tak narazit buď „kalendářní“, nebo „výroční“ obyčeje. Jedná se však v zásadě o synonyma, která různí autoři používají podle toho, které z nich považují za vhodnější.

Zde budeme pracovat výhradně s označením „výroční“ obyčeje, které lépe zachycuje cykličnost popisovaných jevů.

Zvyk

Dříve byl **zvyk** považován za synonymum obřadu. Především od druhé poloviny 20. století však dochází k jejich významovému odlišení a snahám o jeho samostatnou definici. Tyto snahy však často směřovaly k velice různorodým (a někdy až protichůdným) definicím.

Rozdílné uchopení významového rozdílu mezi obyčejem a zvykem

Například Josef Dünninger považuje zvyk za neměnnou stránku tradice, zatímco obyčej zahrnuje její jednotlivé projevy. Dá se tedy hovořit o tom, že jsou to dvě součásti jednoho pojmu.

Kontrastní je pak definice Antonína Václavíka, ve které je základním kamenem obyčeje jeho obsah, význam a závaznost. Zvyk oproti tomu výše zmíněné ztrácí a více lpí na formální stránce. Dochází zde tak k jejich chronologickému odlišení.

Zdroj: Frolec, Václav: *Lidová obyčejová tradice a obřadní kultura. Terminologické otázky.* Národopisné aktuality 19, 1982, č. 4.

Při snaze o definici zvyku tedy vycházíme z definice obyčeje. Novější studie považují zvyk za jeho vývojově mladší obdobu, která již ztrácí původní obsahovou podstatu a ulpívá spíše na formální stránce dané tradice.

Pro naše účely je možné stanovit zjednodušenou definici a zvyk označit za ustálené, uznané a obecně přijaté stereotypní jednání zakotvené v rámci určité skupiny. Jeho praktikování však není tak závazné vůči okolní společnosti jako v případě obyčeje. Zvykové jednání má totiž spíše individuální charakter s důrazem na morální stránku daného jedince.

Především ve starší literatuře se můžeme setkat také s pojmem *zvykosloví*, kterým bývala dříve často označována obyčejová kultura.

Zvyk jako individuální akt

Zvyk můžeme chápat nejen z hlediska jeho vymezení vůči obyčeji, ale také jako psychologický jev. Z tohoto úhlu pohledu je zvyk ryze osobní individuálně osvojená (a ne vždy pozitivní) automatizovaná reakce na (především stereotypizované) vjemy.

Obřad

Obřad je často označován také jako rituál (z lat. *ritualis* = *obřadný*). Oproti obyčejům a zvykům, jejichž význam byl dříve zaměňován a jednalo se do značné míry o synonyma (označující především jednání jednotlivce dané společenskou normou), se zde do popředí dostává kolektivní a kulturní složka tradice.

Jak definuje obřad prof. Václav Frolec

Systém úkonů a praktik převážně symbolického charakteru, jejichž nositelem jsou lidové vrstvy národního společenství.

Zdroj: Frolec, Václav: *Lidová obyčejová tradice a obřadní kultura. Terminologické otázky.* Národopisné aktuality 19, 1982, č. 4.

Jedná se tedy o systematizovanou sadu praktik, pro které je typická symboličnost jednotlivých úkonů, její tradičnost a kolektivnost, přičemž zásadní je však také standardizace konkrétních úkonů. Jednotlivé rituály často doprovází magické praktiky (především ochranného rázu).

Psychologické a etnologické hledisko

Z psychologického hlediska může být obřad také ryze soukromým aktem, v rámci etnologie však zkoumáme především obřady kolektivního rázu spojené s daným společenstvím a jejich kulturní hledisko. Tyto společenské obřady a jejich kolektivní rozměr pomáhají zakotvení jedince ve společnosti v průběhu jeho života a toku času.

Existuje mnoho typů obřadů (a také způsobů jejich dělení). Zjednodušeně je však možné stanovit dvě hlavní zastřešující kategorie obřadů – **církevní**, které čerpají z liturgie daného náboženství (v případě křesťanství můžeme mluvit např. o křtu, biřmování atp.) a **lidové**, u kterých nesledujeme návaznost na žádnou konkrétní církev. Zde se může jednat o různorodé typy rituálů, které jsou spojeny např. s úrodou, profesní, rodinné či další skupinové obřady atp.

Za zcela samostatný typ je třeba vyčlenit *přechodové obřady* (v angličtině známé jako *rites of passage*), kam spadají některé rituály z obou hlavních kategorií zmíněných výše. Spojující je pro ně jejich osobní rozměr a změna stavu daného jedince – přechod mezi jednotlivými fázemi pracovního, společenského či lidského života jako takového. Existuje nepřeborné množství přechodových rituálů od úkonů provázejících přijímání do různých skupin (profesních, společenských atp.) přes obřady spojené s dospíváním až po předepsané náležitosti spojené s vyprovázením zemřelého.

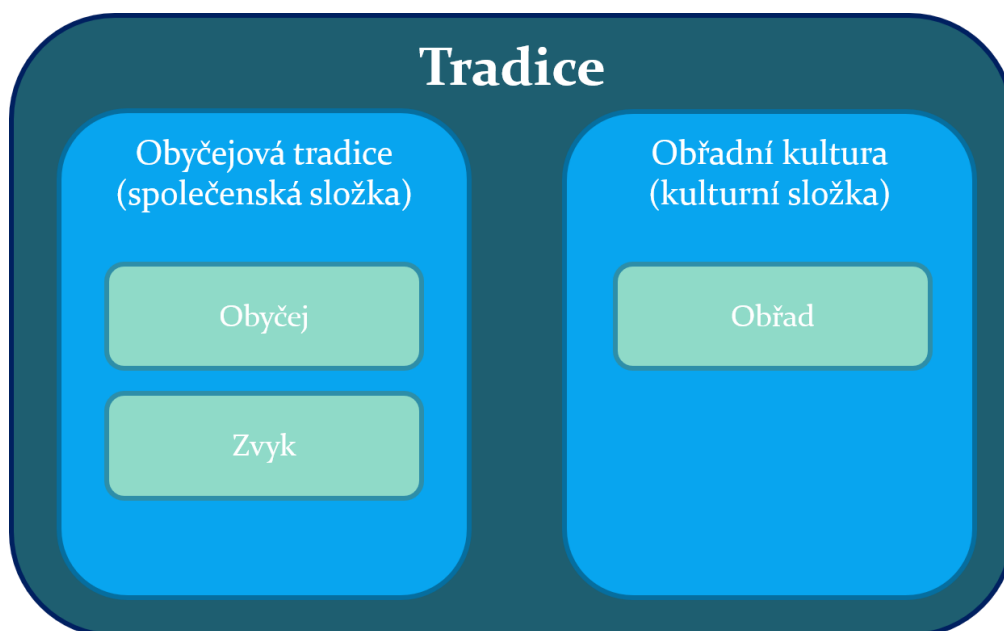

Schéma: Členění jednotlivých složek pojmu "tradice"

Tradiční svátek / oslava / slavnost / zábava

Jedná se o příbuzné pojmy, které však v sobě nesou určité významové odlišnosti.

Jednotlivým prvkem je jejich forma, která je založená na setkání lidu založeném na určité tradici. Zpravidla pro ně také platí, že se jejich podstata nezaměřuje na konkrétního jednotlivce, ale celou komunitu, jejíž funkce je udržována za pomoci naplnění lidské potřeby setkávání, sounáležitosti a vybočení ze stereotypu.

Společným prvkem všech těchto festivit je jejich kontrast vůči životní každodennosti – jedná se o pravidelně opakované události, které účastníkům umožňují vybočení z rutiny a stereotypu běžného života.

Tradiční svátek

V klasickém pojetí je spjatý především s oslavou světců (především patronů skupiny obce/komunity atp.), ročním cyklem (vánoční/velikonoční svátky atp.) či uctěním památky (Dušičky atp.) s kolektivní účastí. Novodobější jsou pak oficiální státní (resp. také církevní) svátky, které se často týkají výročí významných událostí spojených s danou zemí.

Tradiční oslava

Je často spojena s obyčejovými a obřadními projevy, zvyklostmi a zábavami charakteristickými kolektivní účastí. Vztahuje se především ke změnám v přírodě (slunovraty, vítání jara atp.). Jako novější formu oslav můžeme označit významné dny v osobním životě (narozeniny, výročí, zdárné ukončení dílčích částí vzdělávacího procesu atp.). Tyto jsou na rozdíl od ostatních forem charakteristické tím, že na rozdíl od ostatních forem obsahují osobnější charakter zaměřený nejen na společnost, ale také na konkrétního jedince.

Tradiční slavnost

Váže se především k oslavě úrody spojené s ukončením dané pracovní činnosti (dožínky, dočesná atp.). Jako samostatný typ můžeme vyčlenit slavnosti církevního charakteru (Boží tělo, Vzkříšení atp.). Tyto konkrétní slavnosti mohou také být dílčí součástí tradičního svátku (jako např. slavnost Zmrtvýchvstání Páně v rámci velikonočních svátků).

Tradiční zábava

Jako u předchozích typů se i zde jedná o kolektivní událost, tentokrát spojenou především s oblékáním převleků či krojů, maskami, zpěvem a tancem. Váže se většinou k významným dnům v roce (masopust, posvícenská zábava atp.). V tomto případě se nejvíce projevuje spojení tradičních nadregionálních forem se současnými kulturními projevy a místními specifiky.

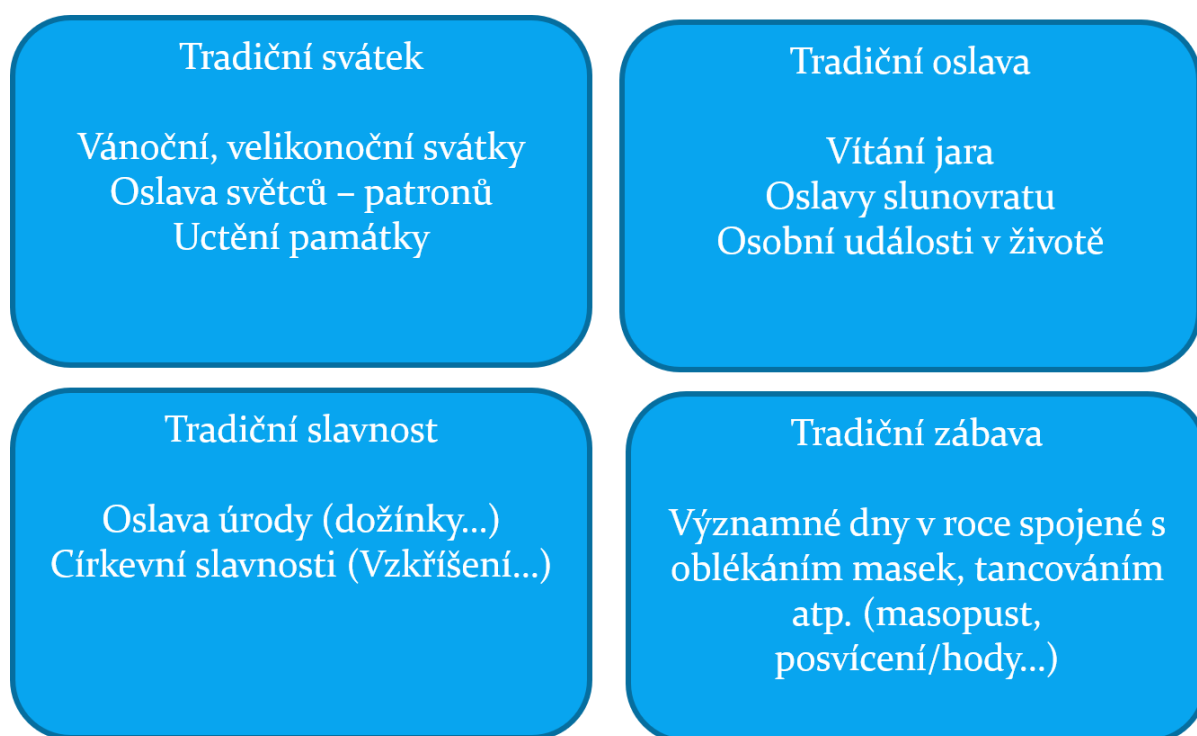

Schéma: Několik příkladů různých forem tradičních svátků/oslav/slavností/zábav

Festivita

S pojmem **festivita** se v české odborné literatuře častěji setkáváme až v posledních letech. Do našeho jazykového prostředí byl přenesen převážně z angličtiny (*festivity*, resp. *festive celebration* – slavnostní/sváteční/radostná oslava) a samotný původ slova pramení z latiny (*festivitate*).

Tak jako u všech výše zmíněných pojmů i zde sledujeme různé významové odlišnosti napříč obory či konkrétními autory. Můžeme se tedy setkat například s chápáním *festivity* jako synonyma pro výroční obyčej, zvyk atp., využíváním tohoto označení pro kulturní prvky nově přejímané z odlišného kulturního prostředí, případně jako zastřešující pojem pro libovolnou společenskou událost umožňující vybočení z běžného životního rytmu a stereotypního režimu.

Právě s poslední zmíněnou definicí budeme pracovat také v této publikaci. *Festivita* je tedy v tomto pojetí libovolná společenská událost (ať už tradiční, nebo nově vznikající) vybočující z každodenního stereotypu. Ani v tomto případě není stěžejní vazba na cykličnost (*festivitou* může být i jednorázová událost), zde se však budeme setkávat výlučně s těmi, které mají nějakou vazbu na roční cyklus.

Výroční obyčeje, jejich výskyt a specifika

Masopustní období

Odlišnosti ve vnímání cyklického času a počátku roku

V různých kulturních prostředích pozorujeme odlišné vnímání cyklického času. Přelom starého a nového roku tak můžeme přiřadit například k zimnímu slunovratu (časté v předkřesťanské tradici), k období Vánoc (v křesťanství), silvestrovské noci (současné „západní“ chápání) a dalším.

Přehled výročních obyčejů by tak bylo možno zahájit například celým obdobím Vánoc (či také jen Třemi králi), my však začneme časem masopustu, který představuje první ucelené období po přelomu starého a nového roku.

O masopustním období

V křesťanské tradici jde o první liturgické mezidobí (mezi vánočním a velikonočním obdobím) s různou délkou trvání. Ta je dána rozdílným počítáním obou hlavních křesťanských svátků – Vánoce jsou navázány na solární cyklus, ovšem pro Velikonoce je určující cyklus lunární. Počátek masopustu je tedy vždy pevně daný, a to 7. ledna po Třech králich. Konec se určuje podle Velikonoc, kdy masopustní úterý tak může být kdykoliv mezi 3. únorem a 9. březnem. Patrně také díky tomuto zařazení do relativně „hluchého“ meziobdobí liturgického kalendáře dlouho přežívaly některé staré prvky spojené s masopustem.

Konec masopustu

Pro poslední týden masopustního období, kdy dochází k jeho vyvrcholení s celou řadou velice různorodých a lokálně specifických úkonů, se v československém prostředí užívá mnoho různých regionálních pojmenování – např. *končiny*, *fašan/ňk(y)*, *ostatky*, *voračky*, *bláznivé dny* a další. Některé z nich označují celý konec masopustu od Tučného čtvrtku, zatímco jiné zase jeho poslední tři dny (neděle, pondělí a úterý).

Tučný čtvrtek je označení pro poslední čtvrtek před koncem masopustu, který značí jeho postupné vrcholení. Jedná se o den častých zabíjaček a hostin, který je spojen se značnou konzumací masného jídla, která pramení především z představy o nabytí síly před nadcházejícím postním obdobím.

Masopustní neděle až úterý pak představují samotný vrchol masopustu. V historii sledujeme během tohoto období poměrně časté uvolnění z pracovních povinností. Masopustní oslavy provází celá řada různorodých lokálně specifických projevů doprovázených častými obřadními rysy, ve kterých dochází k prolínání historických prvků se současnými. Konají se zde masopustní obchůzky maškar často spojené s tanci (*na dlouhý len*, *na vyplácení děvcat*, mečový tanec *pod šable* atp.), zpěvem, obřadními úkony a dalšími. Především pro oblast Hané je v tomto čase typické dodržování tzv. **ostatkového práva**.

[Ostatkové právo chasy hanácké. Kapitola z publikace Čeňka Zírta "Veselé chvíle v životě lidu českého: Masopust držíme" na stránkách NÚLK.](#)

Bujaré oslavy konce masopustu byly častým objektem nelibosti světské i církevní moci (toto veselí často hraničilo nejen s dobovými mravy, ale také porušováním zákonů). Pobouření kněží ilustruje následující ukázka masopustního veselí na dvoře Vladislava Jagellonského a následné reakce kněží:

Záznam o masopustní neděli na dvoře krále Vladislava Jagellonského

A to tanec byl tak veliký, že i sám král tancoval s chlupatú kramářkú a před ním Martin Nedorůště z Nového města postavník držal. A proto byli se kněží zbouřili, že králi Machometa přezděli a to sú na kázání provolávali, mužům jich ženy zhaněli, nazývajíce je neřádnými a lehkomyšlnými. Pro nevinný tanec kněží tak hartusili! Měli raději výmluvností svou kárati nezvedené mladíky, kteří teprve bláznovsky o masopustě si vedou a předivě žertíčky a hry kují.

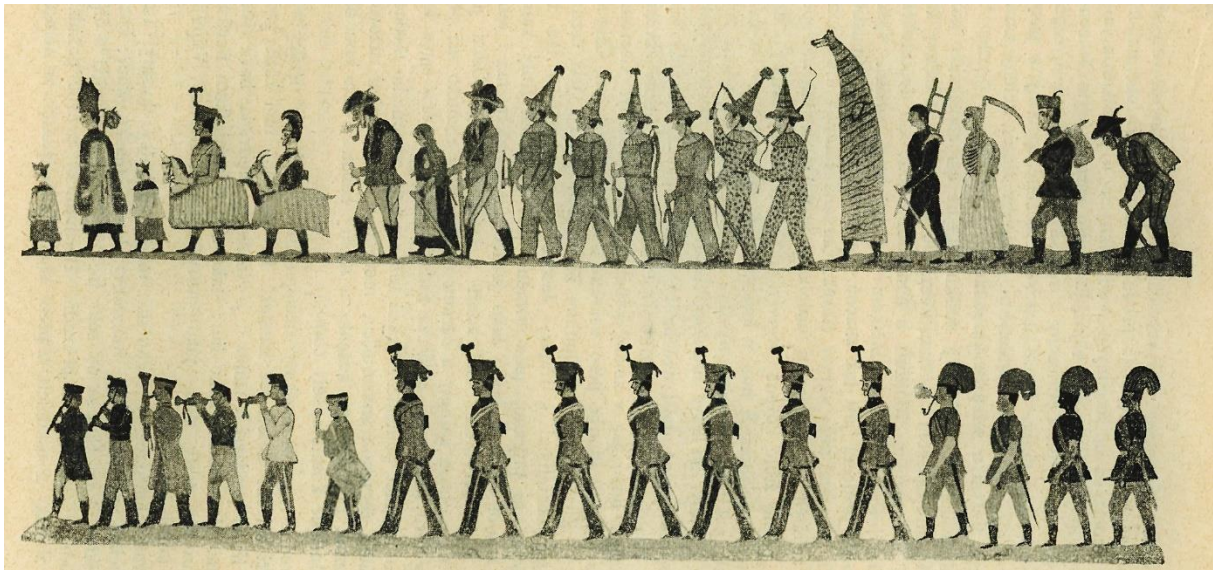
Obchůzky maškar

Samotné obchůzky je možno označit jako **prvek kontaktní magie** praktikovaný po celém světě. Výrazné symbolické prvky pozorujeme jak v samotném ztvárnění maskách, tak v konkrétních obchůzkových zvyklostech. Ty jsou většinou doprovázeny muzikou, zpěvem a obřadními tanci. Časté je obdarovávání maškar u jednotlivých domů, a to především pak vejci, koblihama, masem či pálenkou (či v současné době také penězi).

[Masopustní obchůzky a masky na Hlinecku. Stránka věnovaná hlineckým masopustním obchůzkám a jejich genezi.](#)

Masopustní masky pracují především se symbolikou a připodobněním – jedná se o **magii podobnosti**. Maskovaný člověk po dobu obchůzky přejímá roli, kterou daná maska symbolizuje a často zvýrazňuje konkrétní stereotypy s ní spojené. Napříč jednotlivými lokalitami sledujeme nepřeborné množství masek s odlišnými významy, v rámci zjednodušení je možno rozčlenit je do dvou hlavních kategorií – **zoomorfní** a **antropomorfní**.

Patrně nejzásadnější zoomorfní masku, která se vyskytuje napříč jednotlivými regiony, představuje medvěd. Význam této masky pramení především z její spojitosti se symbolikou plodnosti (kterou představuje například typický *tanec s medvědem* praktikovaný hospodyněmi jako prostředek prosperitní magie). Za jednu z nejvýznamnějších antropomorfních masek pak můžeme považovat *pohřebenáře*, který často sloužil (sám nebo ve skupině) jako ústřední maska obchůzky.

Maškary, husar na koníku a dragoun na kozlíku, klapačka v Mikulášském průvodu ve Sloupnici (autor J. Šplíchal, zdroj: "Veselé chvíle v životě lidu českého: Masopust držíme" na stránkách NÚLK: <http://www.nulk.cz/ek-obsah/veselechvile/sv2/html/kniha/texty/0085-0085.htm>)

Jako materiál pro výrobu masek sloužily předměty běžně dostupné (sláma, pytlovina, hrachovina, dřevo aj.) a samotné masky si lidé zpravidla vyráběli doma. Později se rozšířil výskyt profesionálněji vyráběných převleků, vypůjčovaných divadelních masek a kupovaných kostýmů.

Pochování masopustu/basy

V některých lokalitách uzavírá celé masopustní období zábava označovaná nejčastěji jako *pochování masopustu* či *pochování basy*, po které následuje předvelikonoční postní doba. Samotné masopustní zábavy jsou často vícedenní a na jejich konci dojde k symbolickému pohřbu buď **masopustu** (kterého může představovat některá z masopustních masek, případně bůh Bacchus jako symbol masopustního veselí), nebo také muzikantské **basy**.

K symbolickému pochování dojde většinou v noci z masopustního úterý na Popeleční středu a důležité jsou pro něj především stylizované postavy faráře a kostelníka, které pronášejí smuteční řeč s častými narážkami na místní obyvatele a jejich neřesti.

Období Velikonoc

O velikonočním období

Velikonoce jsou patrně vůbec nejstarším křesťanským svátkem (byť s předkřesťanským původem) a vůbec nejvýznamnějším obdobím křesťanského liturgického roku. Samotné pojmenování *Veliká noc* pak odkazuje k noci zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

Časově jsou navázány na lunární kalendář, a vycházejí tedy z cyklu Měsíce – **Velikonoční neděle** připadá pokaždé na první neděli po prvním jarním úplňku (**Boží hod velikonoční** se tedy nachází v čase mezi 22. březnem a 25. dubnem).

Samotné velikonoční období křesťanského liturgického kalendáře začíná **Popeleční** (též **Černou** či **Škaredou**) středou (46. den před Velikonoční nedělí). Označení první postní středy jako *popeleční* pochází z udělení *popelce* (křížku z popela) na čelo. Během tohoto dne někde ještě dobíhalo masopustní veselí, zpravidla se však již jedná o počátek doby půstu a odříkání.

Udílení popelce

(zdroj: <https://www.vira.cz/texty/glosar/popelecni-streda-zakladni-informace>)

Postní období

Předvelikonoční 40denní postní období trvá od Popeleční středy do Bílé soboty (nepoměr mezi počtem postních a kalendářních dnů je způsobem vyloučení nedělí z postní doby). V tradiční společnosti se tato postní doba pojila především s úplným vynecháním nejen masa, ale také dalších živočišných produktů, stejně tak jako zdržení se světských radovánek (v této době se tak nekonal například zábavy spojené s tancem a hudbou) a alkoholu.

Ústřední motivy postního období v křesťanství tak představují obzvláště skromnost, odříkání (alkoholu či pochutin, ale také sexu atp.), ale také revizi či opětovné navázání vztahu s Bohem a například i ostatními lidmi.

Šest neděl postního období a některá jejich lidová pojmenování:

1. neděle – **Černá** (smuteční barva oblečení), **Liščí** (lidový obyčej obdarování dětí preclíky, které jim donesla liška), **Pučálková** (podle tradičního hrachového pokrmu)
2. neděle – **Pražná** (dle pokrmu z praženého hrachu)
3. neděle – **Kýchavá** (např. pověra „Kdo na kýchavou neděli třikrát kejchne, po celý rok nezastůně“)
4. neděle – **Družebná** – Setkání družek, pečení koláčů družbanců
5. neděle – **Smrtná** (vynášení smrti)
6. neděle – **Květná** – (zdobení kostelů ratolestmi – květy, svěcení různých symbolických předmětů – *beranů, palem, májků* a dalších)

Z hlediska lidových obyčejů jsou pro studium tradičních obyčejů významné především dvě poslední neděle v závěru postního období – Smrtná a Květná.

Právě **Smrtná neděle** je zpravidla (ne však vždy – existují záznamy o výskytu obyčeje v Družebnou i Květnou neděli) dnem "vynášení" personifikované smrti, která symbolizuje odcházející zimu. Jedná se nejčastěji o obřadný průvod zakončený buď spálením, nebo potopením Smrtky ve formě ženské figury, která může být buď slaměná, případně ozdobená pentlemi, vaječnými výdutky (symbolizujícími prázdnotu) a dalšími předměty či také (obzvláště v nedávné době) oděná v různorodých kusech textilu – cáry látky počínaje a oděvními součástkami konče. Pojmenování této personifikace smrti/zimy je celá řada – v českomoravském prostředí jsou to např. **Morana, Morena, Mařena, Smrtka, Smrtolka** a mnohé další.

Vynášení smrti na Moravě
(zdroj: Český Lid, roč. IV., 1895, s. 328–329)

S obyčejem vynášení Smrtky se (opět zpravidla, ne však vždy) pojí také další symbolický obřad – **přinášení léta** (i zde existuje řada lokálních označení – **léto, létěčko, líto, májek** a mnohé jiné). Zatímco Smrtka představuje personifikovanou zimu a smrt, létěčko symbolizuje nastupující jaro a život.

Léto je zpravidla ztvárněno jako stromek ozdobený např. stuhami, skořápkami či kousky textilu, se kterým místní děvčata konala obchůzku po vsi doprovázenou projevy slovesné kultury – písněmi, říkankami aj.

Chození s lítem

(autor Pelr Maixner, zdroj: <http://www.nulk.cz/ek-obsah/veselechvile/sv3/html/kniha/texty/0057-0057.htm>)

Svatý/pašijový týden a jednotlivé velikonoční dny

Výraz *pašije* pochází z latiny, kde označuje utrpení (v případě Velikonoc se tedy jedná o utrpení Krista). Jedná se o poslední týden před Božím hodem velikonočním, který je spojený s celou řadou obřadních a obyčejových projevů. Často se zde často propojuje jejich křesťanský význam s původní předkřesťanskou oslavou nadcházejícího jara. Samotný Svátý týden začíná Květnou nedělí (popsanou výše), dalším důležitým dnem je pak **Škaredá** (Jidáš se škaredil na Ježíše) či **Sazometná středa** (důležité je totiž především vymetání sazí, které značí nejen fyzickou očistu, ale také vymetání zlých sil z domu).

V některých lokalitách jsou pro období Svátého týdne typické pašijové hry, které znázorňují jak život, tak odsouzení, utrpení a ukřižování Krista, či také jeho následné zmrtvýchvstání. Vyskytují se převážně v německy mluvících zemích, také proto se s nimi i na našem území setkáváme hlavně u německého obyvatelstva. Záznamy o konání pašijových her jsou dochovány už v 15. století.

[Hledání ztraceného času – Filmové Velikonoce. Snímek z cyklu Hledání ztraceného času zachycující pašijové hry ve 30. letech 20. století.](#)

[Hořické pašijové hry – Stránky věnované historii a udržování tradice pašijových her v jihočeských Hořicích.](#)

Zelený čtvrtek

Původ označení **Zelený čtvrtek** není zcela jasný, jednou z variant je zkomolení německého výrazu *Greindonnerstag* (lkavý čtvrtek) na *Gründonnerstag* (zelený čtvrtek). V lidové tradici je v tento den důležitá zelená strava (kopřiva, bylinky či také tzv. *špenátová tradice*), případně například setí zeleniny. Zelený čtvrtek je také den pečení **jidášů/jidášků** – kynutého pečiva různých tvarů. Ty původně připomínaly nejčastěji provaz, na kterém se oběsil Jidáš Iškariotský (čímž symbolizovaly jeho zradu), vyskytují se však i ve formě placek, preclíků a dalších.

[Honění Jidáše v pašijový týden. »Křistání, řehtání, rochání, hrčení.« \(Kapitola z publikace Čeňka Zíbrta "Veselé chvíle v životě lidu českého: Smrt nesem ze vsi... pomlázka se čepejí" na stránkách NÚLK.\)](#)

V křesťanské tradici den Poslední večeře Páně, při které udělal Ježíš učedníkům eucharistii (chléb a víno). Právě v tento den během večerní bohoslužby naposled do Bílé soboty zní varhany a kostelní zvony (které tehdy "odlétají do Říma") a začíná **velikonoční triduum**.

Velký pátek

Během Velkého pátku se nekonají bohoslužby. Utichlé zvony často nahrazují hrkající koledníci. V křesťanské tradici je Velký pátek připomínkou dne utrpení a smrti Ježíše Krista spojenou s přísným půstem.

V lidové tradici se vedle přísného půstu setkáváme s celou řadou obřadních praktik a zákazů:

- zákaz domácích prací (především pečení chleba či praní – „praní v Kristově krvi“)
- zákaz půjčování a vynášení čehokoliv z domu (obava o očarování této věci)
- zákaz hýbat se zemí (aby byl zajištěn pokoj Ježíše v hrobě)
- mytí v ranní potoční/studniční vodě (zajišťuje ochranu před nemocemi v průběhu roku)

- jde o jeden z dnů, kdy je v lidových představách země otevřená a vydává poklady

Bílá sobota

Následující **Bílá sobota** značí konec postní doby. Její název pochází patrně od bílých rouch, která na sobě měli nově přijímaní dospělí křtění. Přes den se nekonají žádné liturgické obřady, až po západu slunce začíná velikonoční vigilie (*vigilie* = bdění, příprava či očekávání) spojená se zapalováním svící (Paškál, symbol vzkříšení Krista). Večer se v kostelech pálí ratolesti z Květné neděle, jejich oharky si pak lidé často brali s sebou domů pro ochranu před pohromou a živelnými katastrofami.

Prakticky během celého velikonočního tridua se na různých místech vyskytuje hrkání mládeže, a to i během Velkého pátku, kdy v lidové představě hrkání nahrazuje zvony, které odletěly do Říma. v tento čas se také setkáváme s honěním či voděním Jidáše – jednou ze starších velikonočních her, která se postupně vyvinula v dětskou (chlapeckou) zábavu.

[NÚLK – Velikonoční obchůzky s Jidáší na Bučovicku. Text zachycující historii a současnou životnost honění Jidáše v Bučovicích a okolí.](#)

Velikonoční neděle

Vyvrcholením celého velikonočního období je **Velikonoční neděle**, též **Boží hod velikonoční** či **Slavnost Zmrtvýchvstání Páně**. Jedná se o nejvýznamnější slavnost křesťanského liturgického kalendáře. V křesťanské tradici jde o den, kdy Ježíš vstal z mrtvých. Opět se rozezní zvony a konají se průvody ke křížům. U pravoslavné církve se pak setkáváme s tzv. svěcením paschy:

[Hledání ztraceného času – Filmové Velikonoce. Snímek z cyklu Hledání ztraceného času zachycující svěcení paschy na Zakarpatské Ukrajině.](#)

Velikonoční pomlázka

V případě velikonoční pomlázky již v lidovém prostředí není patrná ani tak návaznost na křesťanské liturgické prostředí, jako spíše na předkřesťanské tradice, resp. víru v očištnou moc živlů (v tomto případě především vody). Samotné označení vychází z *pomlazení* (tedy očištné moci spojené s obnovou a magickou silou mladého života).

Jako pomlázku je možno označit buď šlehání mladých děvčat chlapci (též označované např. jako *šmigrust*), nebo samotný svazek nejčastěji vrbových spletených prutů (též označených jako *korbáč*, *tatar* a další). Vedle této proutěné spletené pomlázky se při *šmigrustu* lokálně vyskytovalo také využívání např. jalovcových větví či vrbových proutků, které nebyly spleteny, ale jen svázané do formy metličky.

V rámci velikonoční pomlázky je patrná celá řada rituálních úkonů spojených s *pomlazením* dívky doprovázeným projevy slovesné kultury a následným obdarováním chlapce (pentlemi, vejci symbolizujícími plodnost atp.).

Marie Gardavská – Šlehání dívek na Moravě

(zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gardavsk%C3%A1_Moravsk%C3%A9_typy.jpg)

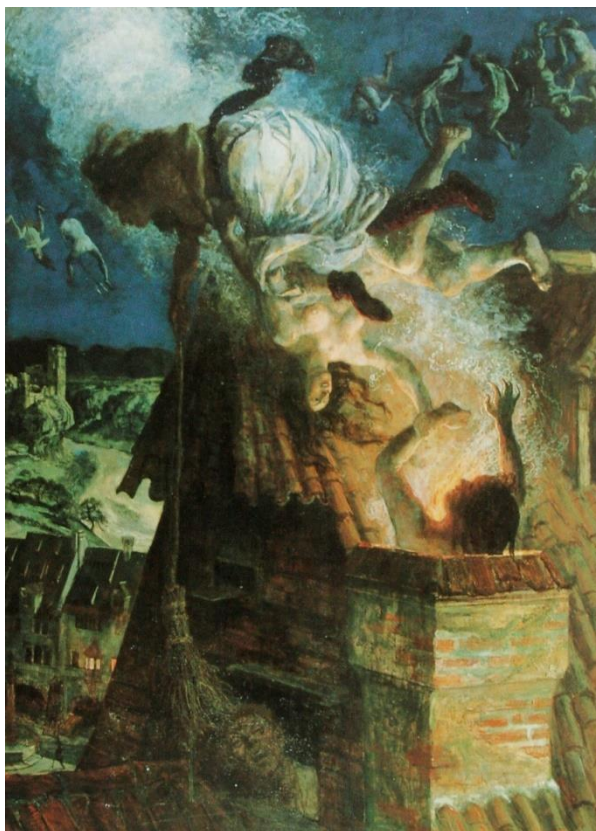
Na pomezí jara a léta – ohně, máje a letnice

Filipojakubská noc a pálení čarodějnic

Filipojakubská noc, známá též jako **pálení čarodějnic**, je časté pojmenování noci mezi 30. dubnem a 1. květnem (původ dle svátku světců [sv. Filipa a Jakuba Menšího](#), samotný svátek byl však později přesunut na 3. května), který je v lidové tradici doprovázen řadou praktik spojených s nastávajícím létem.

Bývá také (obzvláště v německy mluvících zemích) označována jako *Walpuržina* či *Walburžina noc*, a to dle sv. Valburgy, abatyše kláštera Heidenheim žijící v 8. století n.l. V katolické víře zastává sv. Valburga úlohu ochránkyně před nemocemi, hladem, a především také čarodějnictvím (více informací poskytuje např. [stránka věnovaná sv. Valburze na Wikipedii](#)).

Samotný původ svátku je předkřesťanský a navazuje na keltskou tradici (první květen je v keltském kalendáři středem mezi jarní rovnodenností a letním slunovratem), konkrétně se jedná o svátek *Beltain*, při kterém se na obřadních ohništích rozdělával posvátný oheň symbolizující nejčastěji plodnost. Opět zde tedy můžeme sledovat překrytí původní předkřesťanské tradice a její následné využití v tradici křesťanské.

Walpuržina noc

(obraz Alberta Weltho, zdroj:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wolti_Walpurgisnacht_1897.jpg)

V našem prostředí sledujeme obsahovou podobnost s původním předkřesťanským svátkem, který byl transformován do podoby pálení ohňů symbolizujících především potlačení zlé (čarodějnické) moci. Konkrétní rituální praktiky jsou velice podobné těm, které se vyskytují u svatojánské noci – pálení ohňů spojené často se skákáním přes ně či vyhazováním hořících metel do vzduchu.

Ve 20. století pálení čarodějnic prakticky vymizelo, v poslední době však sledujeme jeho obnovu v rámci druhé existence tradice spojené často s její využíváním ke společenským a komerčním aktivitám. Oblíbeným se také stal v novopohanských kruzích (Wicca a podobné).

Teritorialita filipojakubských a svatojánských ohňů v 19. století

Pálení výročních ohňů při různých tradičních festivalech je typické pro všechny evropské kultury, pozorujeme zde však významný rozdíl v teritorialitě konkrétních projevů.

Svatojánské ohně spojené s letním slunovratem jsou na území České republiky značně roztroušené (a jejich rozšíření pozorujeme také napříč celou Evropou), oproti tomu ohně spojené s filipojakubskou nocí nacházíme převážně v lokalitách s významným zastoupením německy mluvícího obyvatelstva.

Stavění májů

Stavění májů je spojeno především s filipojakubskou nocí před 1. květnem. Není to však vždy pravidlem, existují také záznamy o májích v období letnic či sv. Jiří, tento obyčej se vyskytuje také během hodů a v rámci dalších festivit ročního cyklu.

Původně se máje stavěly po celé vesnici, a to zpravidla před domy svobodných dívek (jak ukazují písemné záznamy doložené např. ze 16. století). Později však docházelo spíše k rozvoji stavění jednoho společného velkého máje pro celou vesnici. Na tyto vesnické máje je také navázána potřeba jejich obrany před nepřáteli z okolí v rámci soupeření s okolními vesnicemi. Kradení a kácení cizích májů zde totiž představuje prostředek vzájemného soupeření s přespolními.

Samotný máj je nejčastěji jehličnan (smrk, borovice), ale místy sledujeme výskyt také využívání listnatých stromů (např. bříza). Původ tohoto obyčeje není zcela jasný, je však patrné, že se jedná o využití stromu a jeho pozitivního významu jako přírodního symbolu růstu, ochrany a života obecně.

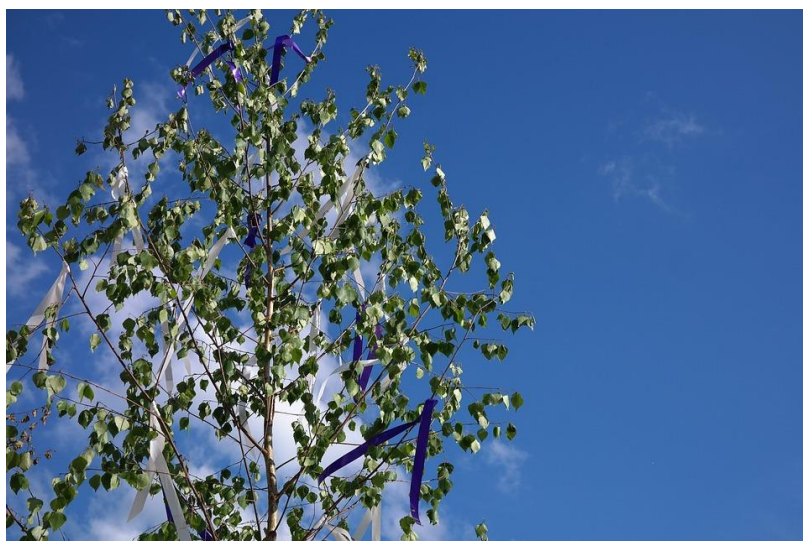
Máj jako falický symbol

Některé teorie považují máj také za falický symbol symbolizující květen jako měsíc jarní milostné energie zvýšené sexuální aktivity. Také jeho závěr se skácením májky v sobě nese symboliku konce tohoto bujarého energického období.

Nazdobený smrkový máj

(zdroj: <http://pxhere.com/cs/photo/970690>)

Máj z listnatého stromu (břízy)

(zdroj: <https://pixabay.com/images/id-1837705/>)

Letnice

V křesťanství představují letnice završení velikonočního období. Především je tak označován **Svátek seslání Ducha svatého na apoštoly**, tedy **Boží hod svatodušní** slavený vždy 50 dní po Božím hodu velikonočním. V přeneseném významu však můžeme jako letnice vnímat celé období mezi pozdním jarem a letním slunovratem. Vzhledem k návaznosti na Velikonoce se také jedná o svátek ovlivněný lunárním cyklem, a tedy bez pevně daného termínu (dle času Velikonoc v daném roce může připadat na kterýkoliv den mezi 10. květnem a 13. červnem).

Letnice v židovské tradici

V židovské tradici je doba letnic označována jako svátek Šavu'ot, tedy čas, kdy byl Mojžíš na hoře Sinaj obdarován Desaterem.

Další křesťanské svátky v období letnic

Boží hod svatodušní bezprostředně navazuje na svátek **Nanebevstoupení Ježíše** (40 dnů po **Božím hodu velikonočním**), který každoročně připadá na čtvrtek, kdy došlo k seslání Ducha svatého na apoštoly po Ježíšově nanebevstoupení.

První neděle (7 dní) po **Božím hodu svatodušním** je nedělí **svátku Nejsvětější trojice**.

Následující čtvrtek (11 dní po **Božím hodu svatodušním**) se v liturgickém kalendáři nachází **Slavnost Těla a Krve Páně (Boží tělo)**, která zdůrazňuje přítomnost Ježíše Krista v eucharistii.

V obyčejové tradici sledujeme množství tradic spojených s letnicovým obdobím, které se převážně pojí s přírodou (čtyři hlavní prvky – voda, oheň, zeleň, obřadní vyhánění dobytka). Jmenujme například:

- Obchůzky mládeže (králenké obyčeje – *jízdy králů*, *obchůzky královniček* a jiné) spojené často s funkcí přechodových rituálů.
- *Smažení vaječiny (škračení vajec)*, spojené především s pastýřskou tradicí, a to nejčastěji v horských oblastech moravsko-slovenského pomezí.
- *Střílení ku ptáku* (střelba na živého, později dřevěného ptáka), praktikovaná dříve hlavně mezi měšťany a nižší šlechtou
- *Rusálné svátky* u starých Slovanů (původ patrně z římských *rosalií* – zdobení hrobů květinami)

Záznam z Kosmovy kroniky o pohanských praktikách v době knížete Břetislava II. (11. století)

Kníže Břetislav II., při počátku svého knížectví, roznícen jsa velikou horlivostí pro křesťanské náboženství, dal pokácet a spálit háje nebo stromy, které na mnohých místech prostý lid ctí. Těž i pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali tím, že přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích jako pro odpočinutí duší, a konečně i bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdne stíny a majíce škrabošky na tvářích, tyto ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vyplenil ten dobrý kníže, aby se již budoucně nedály v lidu Božím."

Svatojánská noc

Jedná se o noc ze 23. na 24. června (tedy před svátkem sv. Jana Křtitele), většinou 2 až 3 dny po slunovratu (případně i 1 či 4 dny, jelikož letní slunovrat může vzácně připadnout i na 22. června – poslední výskyt roku 1975, příští výskyt v roce 2203, nebo 19. června – příští výskyt v roce 2487).

Pozorujeme zde další z typických příkladů „překrytí“ původních tradic křesťanstvím, ve kterém je 24. červen dnem narození sv. Jana Křtitele. Ten tak tvoří významový protipól narození Ježíše Krista (které naopak připadá na protilehlou dobu zimního slunovratu).

V lidovém prostředí opět sledujeme výrazné propojení s působením přírodních sil (v tomto případě především se svatojánským ohněm a svatojánskými bylinami) či řadou rituálů.

Umělecká interpretace některých obyčejů spojených se svatojánskou nocí, ale také snahy o zákaz svatojánských oslav, jsou v popularizované podobě ztvárněny např. v československé pohádce "Pohádka svatojánské noci":

[Pohádka svatojánské noci na CSFD.](#)

Svatojánský oheň

Ohně zapalované v tuto noc symbolizují nejčastěji samotné slunce, jeho zář a teplo. Jedná se o archaický fenomén dříve rozšířený po celém území dnešní České republiky (zmínky o pálení ohňů během svatojánské noci se vyskytují již v záznamech z roku 1499 v Jindřichově Hradci), který nejdéle přežíval především v horských příhraničních regionech. Vzhledem k předkřesťanskému původu se i zde setkáváme s častými zákazy jak ze strany světské, tak církevní moci.

Existuje celá řada teorií o symbolice jednotlivých úkonů spojených se svatojánskými ohni:

- skákání přes oheň tak může představovat například symbol očisty (zde je mimo této tradiční funkce možno také sledovat funkci v rámci soutěžení mezi jednotlivci)
- setkáváme se také s představou využití ohně k dalšímu prodloužení nejdelšího dne roku v rámci letního slunovratu
- stejně jako u filipojakubské noci i zde je možno vysledovat představu o pálení *čarodějnic* (resp. zlých sil obecně) – je zaznamenán výskyt figurín ztělesňujících negativní síly, vyhazování metel do vzduchu

- koulení nasmolených obručí, beček aj. z kopců je možno chápat jako symbol ubývajícího dne, který následoval v druhé polovině roku po letním slunovratu

Svatojánská vatra na Radhošti

Svatojánské byliny

Zásadní je zde představa léčebného účinku bylin, který měl být dále umocněn silou svatojánské noci (moc přírody v nejdelší dny, očistná síla vody v době sv. Jana). Sledujeme také provázanost s křesťanstvím a katolickou tradicí – častá je představa o tom, že sv. Jan sestoupí a požehná bylinám sebraným v předvečer jeho svátku.

Značné množství záznamů se zmiňuje o magické moci rostlin a jejich působení při čarodějných praktikách. Převážně u milostné magie se setkáváme s označením *devatero kvítí*. Nejedná se však o ustálený seznam konkrétních rostlin, lokálně docházelo k určitým odlišnostem jak v rostlinách, tak v tom, jakými způsoby se s nimi čarovalo. Mohly se tak např. svázat do věnce, který se pouštěl po vodě či vyhazoval na strom (zpravidla na jabloň), případně se jím vystlal polštář a dotýčné se mělo zdát o jejím nastávajícím. Svatojánskými bylinami (převážně lipové větve, mateřídouška, jetel aj.) se také zdobily domy – zde sledujeme jejich apotropaický (tj. ochranný) význam.

Ukázka lokálního obyčeje spojeného se svatojánskými bylinami

Převážně v Podkrkonoší je možné dohledat tradici Svatojánské postýlky – dětský zvyk, při kterém se natrhaly květy, pokryly plachetkou a položily pod stůl. Děti následně očekávaly, že jim sv. Jan něco nadělí. Zde můžeme opět vidět návaznost na dualitu a podobnost v obdarování mezi svátkem sv. Jana Křtitele (po letním slunovratu) a Vánocemi, resp. svátkem Narození Páně (po zimním slunovratu).

Pro rituální praktiky byla neméně významná svatojánská rosa, která opět symbolizovala úrodu, plodnost či očistu.

Slavnosti spojené s úrodou

O slavnostech spojených s úrodou

Jedná se o různé slavnosti dle konkrétní plodiny, která představovala místní úrodu s podobným obsahem – **dožínky**, **vinobraní**, **dočesná**, **konopnická** a další.

Nejčastěji rozšířená je právě dožínková slavnost spojená s koncem žatvy, což je patrné již z celé řady lokálních označení – **dožínky**, **dožatá**, **ožatá**, **obžínky** atp. Část z nich je odvozena od konkrétních artefaktů – pojmenování **starý** a **věnc** na Hané, ale také sousedské výpomoci při žních – **pobaba** či názvu pohoštění – **aldamáš**, **homola**.

V tradiční formě se výrazně projevoval pracovní vztah samotných dělníků provádějících sklizeň a majitele statku (poděkování za úrodu na jedné straně a za práci na straně druhé). Slavnosti dožinek obsahovaly často nejen poděkování konkrétnímu hospodáři, ale také společnou obecní slavnost.

Ústředním motivem byl **dožínkový věnc** (poslední uvázaný snop). Zpravidla jej zemědělstí pracovníci za doprovodu celé řady ritualizovaných praktik (vinše, písně a další) předávali svému hospodáři, který jej často uchovával celý další rok do dalších dožínkových slavností a pracovníky to obdaroval především pohoštěním, penězi atp. V celém tomto rituálu je významná symbolika vztahu mezi hospodářem a jeho čeládkou. Neexistuje jednotná forma dožínkového věnce, který vždy vycházel z konkrétních podmínek (sklizená plodina, lokálně-specifické kulturní prvky a další). Můžeme se tedy setkat jak s klasickým „věncovitým“ tvarem, tak například homolemi (*dožínková koruna*), snopy a dalšími.

Ukázka současného dožínkového věnce v podání folklorního souboru

(zdroj: <https://www.kr-zlinsky.cz/dozinkovy-venec-je-v-rukou-hlavniho-hospodare-hejtmana-stanislava-misaka-aktuality-13371.html>)

Jako u všech výše zmíněných obyčejů můžeme i zde vysledovat řadu (lokálně-specifických a různorodých) obyčejů a rituálů, pro ukázkou si uvedme některé z nich:

- Ponechání části úrody na poli jako dar Zemi za její plody, často v podobě svazku obilí s kyticí klasů na vrcholu.
- Stylizování posledního snopu – tzv. *baby* – do formy ženské figuríny (obdoba dožínkového věnce).
- Ozdoba polního náradí při posledním opouštění pole.
- V případě vinobraní pak sledujeme obyčej zarážení hory, tedy označení vinice s vyzrálým vínem před jeho sklizní (zpravidla kyticí na tyči) s následným zákazem vstupu na vinici pro všechny kromě majitelů a hotařů (s určitými výjimkami, např. těhotné ženy a nemocní).

Dožínkový průvod v obci Podolí u Uherského Hradiště

(zdroj: <http://www.obecpodoli.cz/fotogalerie/showgallery/?year=historicke&galleryFolder=dozinky#>)

Posvícení, poutě

O posvíceních a poutích

Název *posvícení* pochází z *posvěcení* místního kostela (jedná se tedy o vzpomínkovou výroční slavnost), oproti tomu *pouť* se zpravidla koná v rámci svátku patrona kostela (ne vždy se tedy obě tyto festivity překrývají). Opět zde můžeme sledovat mnoho lokálních označení posvícenských a pouťových slavností – *posvícení, hody* (především na jižní Moravě), *krmáš* (na severní Moravě a ve Slezsku) a další.

Poutě lokální a putovní

V tomto významu mluvíme o poutích jako lokální festivitě spojené s patronem místního kostela. Je však třeba mít na paměti, že je to jen jeden z možných významů tohoto pojmu. Neméně důležitá je také pouť jako (individuální či hromadná) výprava na poutní místo.

Čas konání posvícenských a pouťových slavností je zpravidla v období mezi létem a adventem. Dříve šlo o vícedenní událost (zpravidla se konala od nedělní dopolední bohoslužby do úterka, často ale až do čtvrtka). Postupně docházelo k převládání světské části a jejím společenském významu nad církevním rozměrem (k tomu sice docházelo už od středověku, významnou akceleraci tohoto trendu však pozorujeme v době socialismu a snahy o „odcírkevnění“ některých festivit).

Císařské a lidové posvícení

Josefínská reforma (1787) zavedla jednotné posvícení, a to třetí říjnovou neděli. Motivací byla snaha o zjednodušení a zpřehlednění posvícení). Výsledkem však často bylo konání dvojího posvícení – *císařského a lidového*.

Posvícení jako čas hostin

S posvícením se v jeho světské části pojí především pořádání hostin, na které byli zpravidla zváni nejen blízcí příbuzní, ale také např. kmotři, přespolní známí aj. Součástí úkonu zvaní na hostinu bylo obdarování posvícenskými koláči (tzv. *zvanice, zvané* či *předhodí*).

Mezi typické posvícenské pokrmy patří především výše zmíněné posvícenské koláče, nověji pak také dorty a cukroví (ty plní jak funkce výslužky pro hosty, tak obdarování čeledi). Nedílnou součástí hostin je maso (především vepřové a skopové, ale objevuje se i drůbež a holubi), a to také v chudých rodinách. Pojí se s ním množství lokálně specifických pokrmů – *hnětýnky* (resp. *metýnky, metánky* atp.) v některých oblastech Čech, ořechy na Pelhřimovsku aj.

Hody

Jedná se o označení specifických posvícenských oslav konaných na (především jižní) Moravě, které se svými projevy velice podobají ostatkovému právu na Hané v době masopustu.

Typická je tak pro ně úloha místní chasy, ze které jsou voleni zástupci organizující hody, nejčastěji označovaní jako **stárci** a **stárky**. Často se vyskytují také další titulované role se specifickými úlohami

(mládek, podstárek, držič aj.). Jejich hlavní úlohou je organizační, správní a finanční zajištění průběhu hodů. U těchto osob jsou časté různorodé typizované součásti oděvu, které symbolizují jejich dočasné postavení (obřadní zástěry, ozdoby šatů a klobouku aj.).

Chalupniční stárci

Především v 19. století byl v některých lokalitách vedle sedláckého stárka volen také druhý, chalupnický stárek s obdobným postavením.

Vedle manifestní (v tomto případě společenské a kulturní) role chasy v konání hodů zde můžeme sledovat i její latentní funkci v podobě prostředníka přechodu jedinců z dětství do dospělosti. Samotnou organizaci zábav či jednotlivé ritualizované úkony (stavění a hlídání hodového máje, stínání berana stárky aj.) v době hodů tak můžeme chápat jako obdobu přechodového rituálu, který pro mladé jednotlivce představuje posun od dětství do dospělého života.

Hodové právo

Předmět různých tvarů (zvon, kužel, válec, na Uherskohradištsku i šavle aj.) a materiálů (pytlovina, karton s brokátovou látkou, krušpánkem, kvítky, zrcátky aj) s významnou funkcí symbolického hodového předmětu. Představitel obce na začátku hodů chasy společně s právem symbolicky předává také organizaci samotných oslav. Právo má velký význam v rámci hodových zábav (vodění párů pod právo aj.) a je stejně tak jako máj předmětem soupeření mezi jednotlivými obcemi. Zatímco zcizení cizího práva je prestižním počinem, ztráta vlastního znamená ostudu a nutnost platby výkupného.

Jedna z možných forem současného hodového práva

(zdroj: https://slovacky.denik.cz/tydenik_slovacko/etnograf-slovackeho-muzea-cihal-pravo-je-znakem-dane-obce-je-nezamenitelne-20121.html)

[Starosta nedal stárkům hodové právo. Článek z brněnského Deníku ukazuje, jak se může hodové právo stát prostředkem politického boje.](#)

Hodové máje

Rozšířené především na jižní Moravě. Vzhledově se do značné míry jedná o období jarního máje, u hodových májů ovšem existují výrazná krajová specifika především co do jejich ozdob. Představuje jeden z ústředních předmětů, se kterým se pojí např. zábavy *pod májem*.

Hodový věnec

Zpravidla jej tvoří dřevěná konstrukce ozdobená krušpánkem, rozmarýnem, praporky aj. Nejčastěji má tvar stromku nebo kužele. Existují různá vysvětlení smyslu hodového věnce – původně byl považován za symbol mravnosti, později však spíše mládí. Také se do značné míry jedná o období dožínkového věnce.

Obřadní zabíjení zvířat v době hodů

Rozšířeno po celém území České republiky s různými lokálními specifiky a zvířecími aktéry – *zabíjení kohouta, mlácení kačera* (snaha zasáhnout jej cepem/holí se zavázanýma očima), *stínání berana*. Konalo se zpravidla před hospodou v připraveném prostoru poblíž máje.

Vzhledem k tomu, že zvířata zabíjeli převážně stárci a další zástupci mládeže, můžeme v této tradici sledovat funkci přechodového rituálu, při kterém mladí lidé dokazují své schopnosti. Tento proces byl např. u stínání berana ještě dále ztěžován kupříkladu omotáním drátu kolem krku zvířete. Tento drát následně zamezoval jednoduchému setnutí hlavy, což činilo celý proces pro vykonavatele obtížnějším a pro zvíře útrpnějším.

Jedná se nejspíše o pozůstatek předkřesťanských tradic obětování zvěře spojených s rituální hostinou. Původně se konalo nejen na posvícení, ale při mnoha dalších příležitostech (např. při svatbách).

Od poloviny 19. století se obřadní zabíjení zvířat setkávalo se zákazy, dnes už se prakticky nevyskytují (převážně jde o etické hledisko), resp. se zachovaly jen některé projevy např. v podobě vození berana po vsi.

Vození berana v obci Topolná

(zdroj: <http://fotograf.topolna.cz/index/article/page/7051-VOZEN%C3%8D+BERANA/image/7064%3Bg7051>)

Čas vzpomínání – Svátek Všech svatých a Dušičky

Původ vzpomínkových festivit podzimního období můžeme vysledovat v keltských (později pak také slovanských) tradicích. Představuje jej zde především svátek *Samhain*, který je možno označit jako protipól jarního *Beltainu*, který také púlí čas mezi rovnodenností a slunovratem. Zatímco *Beltain* značí začátek doby léta, u *Samhainu* jde o počátek zimní periody. Pro oba je pak typické zapalování ohňů, byť u každého z jiných důvodů.

Napříč kulturami se tyto dny pojí se světem mrtvých, který představuje paralelu s ubývajícím a „umírajícím“ sluncem (přichází období největšího úbytku světla) a nástupem zimy. Šlo také o čas, kdy se propojují a vzájemně ovlivňují světy živých a mrtvých. Vzhledem k tomuto spojení obou světů konkrétní obyčeje a rituály často pracují jak s ochranným, tak škodlivým vlivem zemřelých.

Pro vývojově starší předkřesťanské rituály je typický spíše jejich apotropaický význam jako ochrana před mrtvými – zapalování ohňů mělo odehnat škodlivé temné síly, častá byla také motivace „uplatit“ mrtvé, aby ze záhrobí svět živých neovlivňovali. S příchodem křesťanství však sledujeme významový posun a důraz na pozitivní vliv tohoto propojení světů, a také snahu živých naopak pomáhat mrtvým (ulehčení útrap v Očistci při Dušičkách atp.).

Svátek Všech svatých

Svátek (či též *Slavnost*) *Všech svatých* připadá každoročně na 1. listopadu (zde je patrná návaznost na předkřesťanský *Samhain* a jeho významové překrytí). V křesťanské tradici se jedná o připomínku všech kanonizovaných a blahoslavených. Počátky tohoto svátku sledujeme v 7. století, ovšem až v 9. století se ustálil termín na přelomu října a listopadu.

Dušičky

Dušičky (*Památka zesnulých*) následují další den – 2. listopadu. Na rozdíl od Svátku Všech svatých a připomínky světců je u nich patrný důraz na osobní rovinu – jedná se především o připomínku blízkých zemřelých. Tradicí, která přežívá do současnosti, je zapalování svící na hřbitovech. Zde vidíme návaznost na původní ohňové rituály, jen s obráceným přístupem (oheň zde neslouží jako ochrana před záhrobím, ale připomínka blízkých).

Obrázek Joži Uprky *Dušičky* zachycující dušičkovou atmosféru na moravském Slovácku
(zdroj: <https://www.obrazynaplatne.cz/adwak-vcm-311-joza-uprka-dusicky/>)

Období adventu

Advent označuje konec kalendářního a počátek církevního roku, a tedy liturgického kalendáře. Ustaven byl cca v 6. století. Toto označení opět pochází z latiny (*adventus = příchod*). Jedná se o přípravné období před Vánocemi, kdy v tradiční formě sledujeme podobné znaky s předvelikonočním obdobím – doba očekávání, pokory, půstu a zákazu zábav. Na rozdíl od předvelikonočního období je ale toto očekávání radostné – vztahuje se ke zrození Ježíše Krista. Pro toto období jsou typické *roráty* – ranní mariánské mše v době adventu, jejichž název pochází z lat. *Rorate coeli desuper (Rosu dejte shůry)*.

Počátek adventu má pružné datum (mezi 27. listopadem a 3. prosincem). Konkrétní termín je vždy odvozen od poslední adventní neděle, která musí předcházet 25. prosinci (tento den před zavedením gregoriánského kalendáře značil počátek roku) a zahrnuje čtyři adventní neděle (dříve jich bylo až šest).

Práce se v tomto období přesouvá z venkovních činností do domácích (především výmlat obilí či kolektivní přástky a dračky) a obecně je možno sledovat úbytek aktivit, který zrcadlí zimní poklid přírody.

Rituály a magické praktiky během adventu

Lidové obyčeje tohoto období představují vzájemně se prolínající směsici pověrečných prvků předkřesťanského původu propojenou s křesťanskými svátky (sv. Ondřej, sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Lucie aj.), ze které postupně vznikla specifická obyčejová tradice. Časté jsou například tyto magické praktiky:

- Pro předvečer svátku sv. Ondřeje (ten připadá na 30. listopadu a je důležitým mezníkem označujícím počátek zimy a adventu) jsou typické věštící magické praktiky, a to především milostného rázu. Věštby měly nejčastěji různými způsoby určit, zda se daná dívka vdá, u hromadných praktik pak také to, která z dívek se vdá první.
- Se svátkem sv. Barbory (4. prosince) se v lidové tradici pojí nejčastěji tzv. barborky, nařezané větve ovocných stromů, které se užívaly ve věštící magii. Toto se týká především dívek či žen a představě plnění přání či vdávání. Opět je zde silným motivem víra v sílu a magickou moc přírodních prvků.
- Apotropaické praktiky v den sv. Lucie (13. prosince, tedy den zimního slunovratu v původním juliánském kalendáři). Řadíme mezi ně např. značení dveří křížky ze svěcené křídly či uhlem, ochrana dobytka podáváním očarovaných bylin atp.

Adventní obchůzky

S adventní dobou se pojí celá řada obyčejů spojených s obchůzkami maskovaných postav. Ty se nejčastěji konaly v předvečer svátku daného světce, což je dáno především odlišným vnímáním času v dřívější době. Dle něj totiž den zpravidla končil západem slunce a další začínal vysvitnutím první hvězdy, v tomto vnímání se tedy obchůzky konaly na počátku nového dne spíše než na konci předchozího.

Obchůzky Barborek (3. prosince)

Jednalo se zpravidla o obchůzky žen přestrojených v bílých šatech. Ty s sebou v košíku často nosily drobnosti (ovoce, cukroví a jiné), kterými následně obdarovávaly děti. Dalším předmětem byla metlička či proutek, kterým tūkaly na okno, aby na sebe upozorňovaly při příchodu k domu (a případně těmito předměty hrozily zlobivějším dětem).

Masky Barborek

(zdroj: <http://www.muzeumhk.cz/kalendar-svatky-adventniho-casu.html>)

Mikulášské obchůzky na sv. Mikuláše (5. prosince)

Mikulášské obchůzky se vyznačovaly značnou různorodostí s mnoha různými formami i obsazením. Nejčastěji šlo o průvod mikulášské družiny, která byla původně mnohem rozsáhlejší co do množství a typů postav, a to jak antropomorfních, tak zoomorfních. V průběhu 20. století však došlo k postupné redukci na současné tři postavy – Mikuláš, čert a anděl. Tak jako u ostatních obchůzkových obyčejů i zde hrály roli především dvě hlavní funkce – obdarovavací a disciplinační.

Mikulášské masky v Pulčíně 70. let 20. století

(zdroj: <http://www.muzeumvalassko.cz/zpravy/z-historie-a-soucasnosti-mikulasskych-obchuzek-na-valassku/>)

Mikulášská matička (7. prosince)

I zde pozorujeme značnou variabilitu danou převážně konkrétní lokalitou. Samotné projevy jsou velice podobné ostatním obchůzkám (prvky obdarovávání a trestu). V některých lokalitách byla matička jen jednou z masek při mikulášských průvodech, jinde však původně obcházela v předvečer svátku Neposkvrněného početí Panny Marie (který připadá na 8. prosince) a až později došlo k vymizení tohoto obyčeje či k jeho spojení s mikulášskou tradicí.

Současná rekonstrukce Mikulášské matičky v rožnovském Valašském muzeu v přírodě

(zdroj: <https://www.nmvp.cz/akce/mikulasova-maticka-online-serial>)

Obchůzky Lucií (12. prosince)

Lucie jsou při obchůzkách, stejně tak jako Barborky zmiňované výše, opět přestrojené v bílých šatech složených z různorodých prvků od prostěradel přes šátky až po doplňky zakrývající obličej (závoje, škrabošky či například mouka nanesená na tváři). Jejich hlavní funkce byla dvojitá – péry, metličkami či jinými pomůckami symbolicky vymetaly špínu z domu (očistná moc) a zároveň kontrolovaly jak dodržování zákazu některých domácích prací (především předení), tak chování dětí (disciplinace). Vzhledem k jejich tajemnosti (Lucie zpravidla mlčely) a tajemnému odění jimi také často rodiče strašili své zlobící potomky.

Pro všechny výše zmíněné obchůzky je typické užívání masek. U Barborek a Lucií šlo především o bílé oděvní součástky (doplněné v případě Lucií o bílé škrabošky a tváře). Masky při mikulášských obchůzkách se pak vyznačovaly vysokou variabilitou postav v družině, která se až v nedávné době omezila na postavy biskupsky oděného Mikuláše, čerta a anděla (byť i dříve se jednalo o jedny z ústředních postav).

Masky Lucií v Čechách

(zdroj: <http://www.muzeumhk.cz/kalendar-svatky-adventniho-casu.html>)

Existovaly také další postavy adventního období – především v Čechách je to například Ambrož, který honil děti den po Mikuláši, peruchy jako duše předků, které se vrací v době adventu atp.

Vánoční čas

Vánoce jsou dalším z příkladů křesťanského překrytí předkřesťanských obyčejů a rituálů. Sledujeme zde paralelu s letním slunovratem a oslavou svatého Jána, tentokrát však dochází k překrytí starších tradic spojených se slunovratem zimním, který je v původní představě vítězstvím světla nad tmou. Právě tato symbolika nabízí ideální podklad pro oslavu zrození Krista, který tak v římskokatolickém křesťanství představuje základní kámen vánočních svátků.

Vánoční doba začíná vigilií (označení bohoslužby v předvečer daného svátku pocházející z lat. *vigilia* – bdění) 24. prosince a končí 6. ledna ve svátek Zjevení Páně (Tři králové). Zatímco v západní křesťanské církvi je nejdůležitějším dnem právě počáteční 25. prosinec, pro pravoslavnou církev je to konec tohoto období a svátek Zjevení Páně 6. ledna.

Vánoce lidové a křesťanské

V době Vánoc sledujeme opět zajímavé propojení přežívajících předkřesťanských tradic a jejich syntézu, ale také paralelní existenci s křesťanstvím. Lidové (převážně prosperitní) obyčejové projevy vycházejí především z představy všeobecného rozvoje v novém poslunovratovém období – především pak znovuzrození slunce a opětovný rozvoj přírody. Oproti tomu křesťanské obyčejové projevy vycházejí z představy o zrození Ježíše Krista.

Lidové projevy	Křesťanské projevy
<ul style="list-style-type: none">• Obdarovávání• Ochranná magie• Věšební magie• Kult zemřelých• Užití přírodních prvků• Obchůzky v době Vánoc	<ul style="list-style-type: none">• Vánoční hry• Koledy a písně• Betlém, jesličky• Vánoční liturgie

Vánoce lidové a křesťanské

V případě štědrovečerní večeře pak také pozorujeme určitou paralelu s časem kolem Svátku všech svatých, a to v podobě prolínání světa živých se světem zemřelých. Často bylo zvykem ponechat část štědrovečerní večeře pro zemřelé. I zde je možno hledat předkřesťanský původ kontaktu s mrtvými během nejdelších nocí v roce.

Štěpánské koledování

Svátek svatého Štěpána (26. prosince) byl dříve důležitý především pro chasu, pro kterou představoval začátek uvolnění z pracovních povinností trvající až do konce roku. Neméně stěžejní však byl jeho význam jako den koledních obchůzek s prvky kontaktní a ochranné magie. Jednou z nich je např. *štěstíčkování* – kolední obchůzka spojená s obdarováním ozdobenou jedlovou větvičkou známá především na severní Moravě. *Štěstíčko* následně zůstávalo v příbytku až do dalšího roku a sloužilo k jeho ochraně. Pozorujeme také řadu rituálních praktik (např. pouštění žilou koním, jichž je sv. Štěpán patronem).

Jak v minulosti, tak i nyní je svátek sv. Štěpána také dnem častých rodinných návštěv a štěpánských hudebních a tanečních zábav.

Tříkrálové obchůzky

Tříkrálová tradice (připadající na 6. ledna) představuje další z řady obyčejů spojených s obchůzkami masek po vsi spojené s koledováním. Zúčastňovali se jí zpravidla mladší chlapci odění do kostýmů symbolizujících tři krále, kteří putovali do Betléma – Kašpara, Melichara a Baltazara. Pro všechny různorodé lokální projevy je typickým společným prvkem divadelní projev spojený s předváděním drobných her zachycujících jejich pouť, příběhům spojených s Herodem či vánoční hvězdou.

U zkratky K+M+B, kterou v rámci koledy označují jednotlivé domy, můžeme vysledovat předkřesťanský původ spojený s ochranou příbytku před negativními silami.

Význam zkratky K+M+B

Zajímavým vývojem prošla zkratka K+M+B (resp. dříve také CH+M+B), kterou při obchůzce maskování králové značí na dveře příbytků. Zatímco dnes si ji lidé zpravidla spojují se jmény postav *Kašpar*, *Melichar* a *Baltazar*, původní význam značí latinské *Christus mansionem benedictad* (*Kristus ať požehná tomuto obydlí*).

Tříkrálové obchůzky jsou jedním z obyčejů, který přetrval až do současnosti. Oproti tradiční formě je však z velké části kladen důraz na prospěšnost této aktivity. Zpravidla se totiž nejedná o koledování chudé mládeže, jako tomu bylo v průběhu 20. století, ale celorepublikovou sbírkovou akci, jejíž výtěžek slouží k financování neziskových charitativních organizací (především české Charity). Mnohem více než dříve se do obchůzek zapojují také děvčata.

Proměny obyčejů ve 20. a 21. století

Faktory ovlivňující změny tradic

Pro studium vývoje tradičních obyčejů v posledních dvou stoletích je zásadní chronologický významový posun vnímání tradic směrem od obyčeje či obřadu ke zvyku (či úplnému vymizení).

Synkretismus nehmotné lidové kultury

Stěžejním faktem je, že nehmotná kultura (včetně té lidové) není statickým, ale dynamickým jevem, k jehož vývoji docházelo v průběhu celé historie lidstva. Vyznačuje se také silným synkretismem, proto je schopna absorbovat a dynamicky si osvojovat externí vlivy. Ke změnám jednotlivých forem (nejen) nehmotné lidové kultury historicky docházelo jak z externích, tak interních příčin.

Nejdůležitější faktory, které v posledních dvou stoletích ovlivňovaly vývoj tradiční lidové kultury, bychom mohli rozdělit do několika skupin:

- Průmyslová revoluce (industrializace, urbanizace a „odkouzlení světa“)
- Politické a národnostní vlivy (omezování, uzpůsobení politické situaci a vynucené změny)
- Působení folklorismu (rekonstrukce, unifikace a popularizace)
- Globalizace (migrace, internacionalizace a informační zahlcení)

Právě působení jednotlivých faktorů se věnuje tato kapitola.

Průmyslová revoluce

Počátky průmyslové revoluce sahají do 18. století, od 19. století pak významnou měrou ovlivňuje (a také akceleruje) změny ve vnímání přírodních sil. Průmyslovou revoluci bychom tak mohli označit za stěžejní faktor – díky modernizačním procesům, které ji provázely, došlo ke změnám v rozsahu zcela nesrovnatelném s dřívějšími snahami jak světské, tak církevní moci.

Už od 18. století se významně rozvíjí **industrializace**, manufakturní činnost a technologický pokrok obecně.

Následkem technologických inovací (především) v zemědělství se rozvíjí možnosti, kterými může člověk ovlivňovat přírodu, a také se vyhnout případným negativním vlivům přírodních úkazů (deště, sucha, studené zimy aj.). Ve vnímání člověka tedy není nadále potřeba přírodu uctívat v obavě z negativních vlivů, které nám může způsobit. Díky možnostem industrializace jsme totiž proti nim lépe chráněni.

Pracovní činnost se také postupně přesouvá z domácností do systematictější fungujících manufaktur a zemědělských podniků (či ještě později družstev). Vzniká tak odcizení od samotných výsledků práce, což v lidové představě dále snižuje výše zmíněnou motivaci žádat přírodu o její dary.

Pracovní týden a obyčejový cyklus

Zajímavý je vliv standardizovaného pracovního týdne vznikajícího od 19. století na termíny festivit. Sledujeme tak snahu o přesun nosné části oslav na neděle, příp. později při vzniku pětidenního pracovního týdne na víkendy obecně.

V období průmyslové revoluce také začíná narůstat tempo **urbanizace**, tedy stěhování lidí do měst.

Ač některé festivity pozorujeme jak ve vesnickém, tak městském prostředí (případně existují čistě městské tradice jako svatodušní *střílení ku ptáku*), podstata většiny rituálů a obyčejů spojených s přírodou se v anonymnějším a industriálnějším městském prostředí vytrácí

K zamyšlení

Přesun do měst neznamena vždy úplné vymizení obyčeje, ale jeho obsahové podstaty. Stává se tedy zvykem (více se tímto tématem zabírá úvodní kapitola zaměřená na terminologii).

Pro posun společnosti od tradiční k moderní je zásadní průvodní fenomén známý především v sociologii jako **odkouzlení světa**. Jedná se o sociologický pojem spojený primárně se sekularizací a racionalizací společnosti. Tuto teorii rozvinul především německý sociolog Max Weber na přelomu 19. a 20. století. Dříve s ním pracoval už Friedrich Schiller a později jej rozvíjela především frankfurtská sociologická škola.

Weber popisuje odkouzlení jako intelektualizaci a racionalizaci světa spojenou s touhou člověka vše ovládat a propočíst. Neříká, že by tyto jevy byly symbolem rozšiřování znalostí podmínek života, nýbrž to, že kdyby člověk chtěl, může cokoliv dohledat a zjistit. Dochází k omezení vlivu církví a náboženství na lidský život a jejich odluce od kulturního života (*smrt bohů*) a vymizení pověrečných úvah, které není možno analyzovat a popsat.

Politické a národnostní vlivy

Snahy o ovlivnění tradic „shora“ sahají hluboko do minulosti. Teprve moderní doba však díky zásadnímu posunu v racionalizaci, standardizaci a globalizaci poskytla nástroje, které je umožňují efektivně vynucovat.

K zamyšlení

Jistou paralelou zde může být studie Zygmunta Baumana *Modernita a holocaust*, ve které analyzuje příčiny, které umožnily holocaust v nacistickém Německu. Dle Baumana byl totiž paradoxně důsledkem rozvoje moderní společnosti. Až byrokratizace a racionalizace společnosti dle jeho teorie přinesla dříve nerealizovatelné možnosti masového vyhlazování (nejen) Židů, ke kterému v Německu během 30. a 40. let došlo.

K **omezování** určitých tradic může docházet z důvodu nepohodlnosti pro potřeby daného režimu (v našem prostředí sledujeme omezování církevního rozměru tradičních obyčejů v období socialismu), často se však jedná o do značné míry nezamyšlený vedlejší efekt snah s jiným cílem.

Zde si uvedme např. pálení výročních ohňů ve vztahu k byrokratizaci společnosti. Tradiční pálení výročních (např. svatojánských) ohňů se konalo zpravidla v přírodě na vyvýšených místech – kopcích, horách atp. Snahy o obnovu této tradice ve formě společenské události však narážejí na problematickou legislativu, která na těchto místech zakazuje konání veřejných akcí spojených s pálením vatry bez přítomnosti hasičské záchranné služby. To organizátorům do značné míry komplikuje a problematizuje konání samotné akce a v extrémním případě je může od jejího pořádání zcela odradit.

Podobné příklady nalezneme u většiny tradic, ať se jedná o tradici kradení májky (v současnosti jsou často "zloději" popotahováni za poškození cizího majetku) či např. *vození berana*, tedy mírnější varianta dřívějšího *stínání berana*, která se setkává s omezeními, které se do legislativy pokouší prosadit převážně spolky pro ochranu zvířat. Několik ukázek setkání tradičního a moderního světa naleznete v článcích pod následujícími odkazy:

[Vození berana: pokuta 200 tisíc. Článek Slováckého deníku o problémech při vození berana během hodů v Míkovících.](#)

[Krádeže májky? Tradice už se přežila, míní starostové. Článek Kroměřížského deníku o změně ve vnímání krádeží májů v současné společnosti.](#)

[V Praze pálili čarodějnice i přes zákaz magistrátu. Hasiči však ohně uhasili. Článek na serveru IDNES.cz o vlivu státního aparátu na tradice prostřednictvím zákazu pálení ohňů pražským magistrátem v době Filipojakubské noci 2018.](#)

Značné proměny tradic sledujeme také vzhledem při jejich **uzpůsobování danému režimu**. Vznikají tak zcela nové festivity, které nenavazují na tradiční kulturu, případně vycházejí z její formální stránky bez nosného obsahu.

Zde zmiňme především příklad poutí, které byly až do 20. století věnovány výročí vysvěcení místního kostela či svátku jeho patrona. Vzhledem k nepohodlnosti církevních tradic v době socialismu (především v 50. až 60. letech) však docházelo k akceleraci vývoje (ke kterému však v menší míře docházelo již dříve) směrem ke světské zábavní události. Do značné míry tak přežívá formální stránka, mění se však její obsah. Obdobným případem jsou v tomto ohledu také celostátní dožínky (prosazované v době socialismu), při kterých docházelo k nabalování politické vrstvy na tu tradiční.

Významná část **násilně vynucených změn „shora“ je nevratná**. Po čase sice mohou vznikat snahy o rekonstrukci tradičních forem, jedná se však již zpravidla o projev folklorismu. Typickým příkladem jsou násilné přesuny obyvatelstva. V našem prostředí se jednalo především o odsun českých a moravských Němců po 2. světové válce či následné přesuny etnických menšin. U takto "vykořeněných" etnik pak často dochází k vytrácení jak tradic, tak kultury obecně.

Příklad – Moravští Charváti

Tato etnická skupina chorvatských exulantů, která se již od 16. století postupně koncentrovala na jihu Moravy (především oblasti v okolí Břeclavi a Mikulova), byla po komunistickém převratu násilně přesídlena a rozptýlena mezi řadu oddělených lokalit především na severní Moravě. Právě jejich cílená roztroušenost pak znemožnila udržení společenských tradic ve větším měřítku. Se snahami o jejich obnovu a rekonstrukci se tak setkáváme až od 90. let v souvislosti s vývojem po sametové revoluci.

Do vysídlených oblastí následně přicházeli noví obyvatelé s vlastními tradicemi a zvyklostmi, často lidé z celého Československa. Také to např. profesor Václav Frolec ve své analýze kartografických výzkumů ze 70. let 20. století zmiňuje jako jednu z hlavních příčin postupného vymizení tradic v oblastech Sudet.

Působení folklorismu

K významnému rozvoji folklorismu jako druhé existence tradiční lidové kultury dochází především od 40.–50. let 20. století v podání folklorních krůžků, skupin a souborů. Zde paradoxně platí, že během socialismu folklorní hnutí zažívalo rozmach – jednalo se o projevy zaměřené na tzv. „obyčejný lid“.

Folklorismus a jeho představitelé tak ve 2. polovině 20. století postupně přejímají úlohu nositele lidové kultury. Může se jednat jak o přímou návaznost a kontinuální přesun tradice z její živelné formy, tak o **rekonstrukci** dříve zaniklé tradice dle dochovaných záznamů (obrazových, textových atp.).

Častým jevem doprovázejícím folklorismus je **unifikace** ztvárnění tradičních prvků lidové kultury. Při absenci záznamů o tradiční formě konkrétních obyčejů dané lokality často dochází k analogickému přejímání odjinud. Některá folklorní uskupení také zpracovávají materiál z jiných oblastí, přičemž často vycházejí z unifikované představy o dané tradici (zde zmiňme například rozšíření lokálního tance *pod šable* folklorními soubory z různých lokalit).

Dříve živá tradice se tak v krajním případě může stát spíše uchovávaným reliktem bez dalšího vývoje – nemateriální obdobou muzejních předmětů. Jedná se do značné míry o paradox – soubory často pracují s takovou formou dané tradice, jaká byla zaznamenána v konkrétním historickém bodě, který tak dále přichází o možnost kontinuálního vývoje a stává se z něj statický prvek.

Působení folklorismu však s sebou nese také **popularizační** vlivy (převážně díky scénickým ukázkám nemateriálních statků na festivalech, v médiích atp.). Do značné míry jsou to totiž právě folklorní soubory, kdo díky úloze nositele lidové kultury pomáhají s udržováním povědomí veřejnosti o základních rysech tradičních obyčejů. To se v „odkouzleném světě“ zmíněném výše sice nerovná návratu daných obyčejů a zvyků do života společnosti obecně, ale pomáhá utvářet jak zájem o samotné tradice, ale především také pocit sounáležitosti a vztahu ke svému regionu či národu obecně.

[Folklorika – Není král jako král. Epizoda z pořadu České televize "Folklorika" věnovaný snahám o obnovení Jízdy králů \(a obyčejové tradice obecně\) v Manerově na Vyškovsku. \(Začátek cca v čase 11:50\)](#)

Globalizace

Jedná se o několik set let starý fenomén, nejdůležitější je však jeho rozvoj ve 20. století zapříčiněný působením médií (televize, rozhlas). Ještě výraznější akceleraci pozorujeme ve 21. století v souvislosti s rozvojem internetu a sociálních sítí.

Brněnský
FOLKLORNÍ ROK

Slovácký soubor **ŠAFRÁN BRNO** pořádá v rámci akce Brněnský „FOLKLORNÍ ROK“

FAŠANK BRNO 2019

Učinkující:
Brněnský Valášek
Krojovaná skupina z Komína
Soubor Lučina
Soubor Májek
Slovácký krúžek Brno
Slovácký soubor Safran Brno

Cimbálové muziky:
Jánošíček
Lučina

5. 3. / 16:00 hod.

PROGRAM X. ROČNÍKU FAŠANKU BRNO 2019:
15:30 Matování masok na obilí, občerstvení ve spolupráci s Občanským hostincem – náměstí Svobody
16:00 **Oficiální zahájení akce – náměstí Svobody**
16:15 – 17:30 Ukázkový fašankový rytmus náměstí Svobody, ALFA pasáž – před HaDivadlem, MZM Dietrichsteinský palác – Zelny trh, Dům paní v Lípě – náměstí Svobody
17:35 Přesun všech účastníků z náměstí Svobody do Tržnice na Zelném nýrku, kde bude pokračovat beseda u cimbálu, příslušná široká veřejnost
23:00 Zakočení besedy ukázkou zvyku „Pochování basy“ v podání souboru Lučina a všech účastníků.

X. ročník FAŠANKU BRNO je pořádán pod záštitou Ing. Jaroslava Štěpánka, předsedy statutárního města Brna, JUDr. Miroslava Štěpánka, starosty MČ Brno-střed a Ing. arch. Vladimíra Měrníka, za finanční podpory statutárního města Brna. Meziřadím pořávkem je Radio Proglas. HYPERLINK <http://www.safranbrno.cz>

Logo:

Plakát Fašanku Brno 2019 – zajímavá ukázka setkání tradice se současnou "selfie" společností
(autor Petr Maixner, zdroj: <https://www.safranbrno.cz/archiv/y/2019/08/22/>)

Jedním z hlavních projevů je zvýšená **migrace** obyvatelstva v globalizovaném světě. Následný proces akulturace migrujícího obyvatelstva v nové kultuře pak může končit několika způsoby, které dále ovlivňují uchování, vývoj či zánik jeho tradic. Především jsou to:

- Integrace (přijetí kultury země, ale zároveň zachování prvků původní).
- Asimilace (ztráta původní kultury).
- Separace (zachování jen původní kultury)
- Marginalizace (vytrácí se stará kultura, nepřijímá nová)

Globalizovaná společnost je hnacím motorem **internacionalizace** a následného synkretismu, tedy splývání jednotlivých tradic v nově vzniklou. Výsledkem je často přejímání (či nahrazování) tradic jedné kultury druhou či vznik zcela nových jevů. Právě díky internetu je tak možné, že jedna z nově vznikajících festivit, tzv. *Singles day*, je oficiálně dnem nezadaných, avšak ve skutečnosti marketingovou akcí čínských e-shopů s cílem zvýšit jejich tržby.

Převážně vzhledem k rozvoji internetu a sociálních sítí dochází také k **informačnímu zahlcení**. Jedinec je v současnosti vystaven obrovskému množství lehce dostupných informací. Informace nalezené na internetu však nejsou vždy natolik „kvalitní“. Například při vyhledávání informací o masopustních maskách je tak možno najít velké množství článků, které se tématu věnují, avšak často se jedná o parafrázovaná či jinak upravená fakta, často navíc smíchaná z údajů z různých lokalit, historických období i zdrojů.

Souhrn hlavních změn ve 20. a 21. století

- Významový posun po ose obřad/obyčej – zvyk (často až k vymizení tradice) daný „odkouzlením světa“ a odcizením od vlivu přírody nad člověkem.
- Změny „seshora“ umožněné lepšími možnostmi jejich vynucení díky technologickému pokroku.
- Rozvoj druhé existence tradičních obyčejů v rámci folklorismu a změna hlavních nositelů směrem k nadšencům z řad folklorního hnutí.
- Unifikace a standardizace některých tradic a jejich částečný přesun směrem k jevištnímu podání s omezenou rolí diváka jako pasivního pozorovatele.
- Vzájemné přejímání prvků lidové kultury napříč kulturami jako důsledek internacionalizace a globalizace.
- Vznik zcela nových festivit, často ovlivněných marketingem či politickou objednávkou.

Nově vzniklé a přejímané festivity

Pro nehmotnou kulturu je stěžejní její synkretismus a nové vlivy do sebe přejímá průběžně. Celá řada dnes již zdomácnělých jevů se tak do našeho kulturního prostředí dostávala odjinud během posledních století (za všechny například řada vánočních tradic jako zdobení vánočních stromků, vánočních věnců či tvorba betlémů). V posledních desetiletích však sledujeme postupnou akceleraci tohoto přejímání zapříčiněnou převážně vlivy zmíněnými v předchozí kapitole. Zde si tedy ukážeme několik takovýchto přejatých festivit a zanalyzujeme jejich společné znaky i odlišnosti mezi nimi.

Společné znaky

- Akcelerace rozvoje po roce 1989 a pádu železné opony.
- Poměrně rychlé přejímání umožněné globalizací.
- Čerpají především ze „západních“ vlivů.
- Jsou podporovány marketingem a komerčními aktivitami.
- Jejich praktikování je osobní záležitostí a není založené na očekávání společnosti.
- Důležitý je sociální rozměr festivit a jejich forma společenské události zaměřené na osobní potěšení.
- Nejsou doprovázeny očekáváním pozitivní reakce „vyšší moci“.

Přehled okruhů

Upozornění

I zde platí, že okruhy jsou stanoveny pouze orientačně pro lepší nastínění problematiky a nejedná se o oficiální kategorizaci.

Tradiční festivity cizích kultur

- Valentýn, Den svatého Patrika, Halloween
- Festivity inspirované předkřesťanskou tradicí

Nově vznikající festivity

- „Mezinárodní dny“
- Nákupní svátky

Tradiční festivity cizích kultur

Den svatého Valentýna

Připadá každoročně na 14. února (nicméně až do roku 1969 katolická církev formálně uznávala 11 svátků, východní ortodoxní církev jej slaví 30. července).

Některé teorie sledují jeho původ ve starořímských Luperkáliích – rituálu ovčáků, doprovázeném zvířecími oběťmi a tancem.

Problém určení samotné postavy sv. Valentina – mohou to být různé osoby (z Říma nebo Terni), které doprovázejí obdobné příběhy o jejich životě. Sv. Valentin tak prý tajně oddával páry, měl léčivé schopnosti, odrazoval muže od války, nosil vzkazy uvězněným křesťanům atp.

Nejstarší propojení oslav svátku sv. Valentýna se svátkem zamilovaných je možno datovat do 14. století a díla Geoffreyho Chaucera, který toto spojení zmiňuje ve své básnické skladbě *Ptačí sněm* (The Parliament of Fowles).

Úryvek z básnické skladby Geoffreyho Chaucera *Ptačí sněm*

(...)

For this was on saint Valentine's day,

when every bird comes there to choose his mate

(...)

V anglosaském světě se se spojováním oslav sv. Valentýna s komercí setkáváme na konci 18. (Anglie), resp. v 1. polovině 19. (USA) století, a to v podobě předtištěných valentýnských přání. V průběhu 20. století následně dochází k postupnému rozvoji jak samotných valentýnských oslav, tak jejich komercializaci i mimo anglosaské země. Stále přetrvávají tištěná valentýnská přání, nicméně hojněji dochází k výskytu obdarovávání různorodými dárky. Postupně se také mimo obecných darů (květiny, sladkosti) začínají objevovat specializované výrobky určené přímo k obdarování v den „sv. Valentina“.

Tradičnější valentýnské dárky (květiny, čokoláda)

(zdroje: <https://www.pexels.com/photo/red-flowers-roses-rose-54320/> a <https://www.pexels.com/photo/box-celebration-chocolates-decoration-356365/>)

Novodobé předměty vyrobené s cílem využití jako valentýnský dárek („Přítelův balíček přežití“ a „Valentýnský zámek“)

(zdroje: <https://www.amazon.co.uk/d/Birthday-Cards/Boyfriend-Survival-Valentines-Christmas-Anniversary/6041510122> a https://www.amazon.com/Customizable-MakeLoveLocks-Heart-Keys-Love/dp/B0187Z46PO?ref =fscpl_pl_dp_8)

V našich podmínkách se oslavy sv. Valentýna významněji projevují až po roce 1989 v přejaté formě bez návaznosti na dřívější tradici. Pro zdejší kulturu je pak specifické, že se do značné míry jedná o „konkurenci“ místního dne zamilovaných – *prvního máje*.

Propojení svátku sv. Valentýna s ekonomikou

V recentní době pozorujeme výrazný vliv marketingu firem na všeobecné vnímání svátku sv. Valentýna jako dne, kdy je třeba vyjádřit náklonost prostřednictvím obdarování. Také díky tomu tento den postupně nabývá na významu jako jeden z tzv. "Nákupních svátků", tedy dní spojených s výrazným zvýšením útrat. Například ve Spojených státech se tak suma za valentýnské útraty každoročně [pohybuje kolo 20 miliard dolarů](#) (cca 458 miliard korun).

Den svatého Patrika

Původně irský svátek (právě v Irsku a některých částech Kanady se v současnosti jedná o oficiální státní svátek), který vždy připadá na 17. března v den (předpokládaného) úmrtí svatého Patrika. Tento křesťanský misionář a patron Irska zde dle pověstí v 5. století n.l. přinesl křesťanství.

[9 St Patrick's Day Facts. Zajímavá fakta o sv. Patrikovi a oslavách jeho svátku na webu ireland.com.](#)

Počátky Dne svatého Patrika jako náboženského svátku sahají do Irska 17. století, sekulární rozměr oslav začíná převažovat ve Spojených státech v 18. století. Současné celosvětové rozšíření této festivity je dané především početnou irskou menšinou v různých zemích (obzvláště pak ve Spojených státech a Kanadě). V souvislosti s globálním rozšířením v recentní době dochází k rozvoji festivity se všemi náležitostmi vyjma svatopatrických průvodů také v našem prostředí.

Stěžejním prvkem je zelená barva, která je pro Irsko a postavu sv. Patrika v současnosti typická. Jedná se však o relativně mladé propojení, až do 19. století byla se sv. Patrikem spojována modrá barva. Dalším z častých motivů je zelený trojlístek – symbol trojjednosti.

Ústřední projevy oslav svátku sv. Patrika v současné společnosti:

- Oblékání oblečení zelené barvy
- Konzumace zelené stravy a tradičních (převážně alkoholických) nápojů
- Svatopatrické průvody a doprovodné festivaly
- Nasvícení místních dominant zelenou barvou
- Sportovní události (v půlce března zpravidla vrcholí tradiční ragbyový turnaj Six nations, pořádají se různorodá exhibiční utkání atp.)

Zelená barva na světových památkách

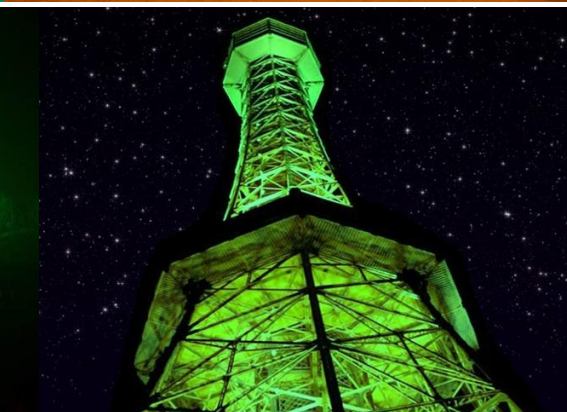
Zajímavým (a mezinárodně rozšířeným) motivem je osvětlení nejrůznějších místních dominant zelenou barvou. Setkáváme se tak s propojením lokálních symbolických prvků (konkrétní dominanty) s mezinárodními (zelená barva jako oslava irského svátku slaveného po celém světě).

[Dublin and the World celebrate St Patrick's Day 2014. Sestřih zachycující oslavy svátku sv. Patrika v Dublinu a mezinárodní poctu ve formě osvětlení místních dominant zelenou barvou.](#)

Ústřední motivy oslav svátku sv. Patrika – oblékání zelené barvy a konzumace irských jídel a nápojů, svatopatrický průvod

(zdroje: <https://www.lonelyplanet.com/ireland/county-dublin-1341906/travel-tips-and-articles/st-patricks-day-2019-a-locals-guide-to-dublins-biggest-festival/40625c8c-8a11-5710-a052-1479d276e596> a <https://www.exploreminnesota.com/travel-ideas/2019-st-patricks-day-celebrations/>)

Další motivy – zeleně zbarvená řeka v americkém Chicagu, Koloseum, Velká čínská zeď a Petřínská rozhledna

(zdroje: <https://www.fodors.com/news/events/worlds-biggest-st-patricks-day-celebrations>, <https://www.irishcentral.com/culture/green-monuments-st-patricks-day>, <https://www.thatsmags.com/beijing/post/18151/the-great-wall-is-going-green-for-st-patrick-s-day> a <http://www.vylety-s-detmi.cz/k/pha/zelene-svitici-petrinska-rozhledna.html>)

Halloween

Jedná se o anglosaskou lokální obdobu Svátku Všech svatých – v angličtině název vznikl zkrácením tohoto označení (*All Hallows Day/Eve*) na *Halloween*. Nejedná se tak o zcela odlišnou festivity, spíše o projev odlišného vývoje stejného svátku v jiném kulturním prostředí. Původ je tedy stejně jako u Svátku Všech svatých možné vysledovat v keltských tradicích – svátku *Samhain*, který púlí podzimní rovnodennost a zimní slunovrat, čímž začíná periodu zimy (v kontrastu s *Beltainem*, který oproti tomu značí polovinu mezi jarní rovnodenností a letním slunovratem, více v kapitole „Čas vzpomínání – Svátek všech svatých a Dušičky“).

Současná forma oslav Halloweenu ve Spojených státech se začala projevovat od poloviny 19. století, a to především vlivem přistěhovalců ze Skotska a Irska, kteří s sebou přinášeli také původní tradice (ty se následně uzpůsobovaly novému prostředí).

Dva ústřední motivy současných halloweenských oslav (především v anglosaském světě):

- Halloweenská výzdoba
- Maskování a koledování

Halloweenská výzdoba

Poměrně častý je výskyt zvyku zdobení obydlí v době Halloweenu, který se postupně prosazuje i v našem kulturním prostředí. Ústřední tematikou je zde svět mrtvých či nadpřirozených sil – kostlivci, duchové, čarodějnice, netopýři aj. (zde pozorujeme návaznost na původní noc mrtvých – *Samhain*).

Nejběžnějším předmětem, který halloweenské oslavy do značné míry symbolizuje, je vydlabaná dýně – **Jack-O'-Lantern**. Původně se jednalo spíše o jiné zemědělské plodiny, především tuřín. Ten se však ve spojených státech 19. století příliš nevyskytoval, proto jeho místo zaujala právě dýně. Způsoby vyřezávání jsou velice různorodé, Jack-O'-Lantern tedy může vyjadřovat jak veselý, tak děsivý výrazy.

Legenda o Jackovi-O'-Lantern

Jsou zaznamenány různé lidové pověsti spojené se vznikem označení Jack O'Lantern a osobou samotného Jacka. Dle nejrozšířenější z nich šlo o vychytralého, leč nečestného opilce, který pomocí lsti přinutil ďábla k tomu, aby mu musel slíbit, že jej po smrti nevezme do pekla. Vzhledem ke svým skutkům se však poté, co nakonec zemřel, nemohl dostat ani do nebe. Ďábel se nad ním však slitoval alespoň natolik, aby mu dal pekelný uhlík, který Jack vložil do vydlabaného tuřínu, aby si s ním při své nekonečné pouti po světě osvětloval cestu.

[Jack O'Lanterns and The Tale Of Stingy Jack. Článek na webu pumpkinook.com popisující legendu o Jackovi, který obelstil ďábla, ale neušel svému trestu.](#)

Ústřední motiv halloweenských výzdob – Jack-O'-Lantern
(zdroj: <https://www.pexels.com/photo/jack-o-lantern-decor-1430126/>)

Maskování a koledování

V našich podmínkách se maskování a koledování v době halloweenu vyjma tematicky zaměřených akcí s převleky či školních přehlídek zatím příliš nevyskytuje. Především koledování maskovaných dětí – **Trick or Treating** se však výrazně projevuje především v anglosaském světě. V rámci této koledy obcházejí maskované děti sousedství (v převlecích se opět odráží především tematika zaměřená na svět mrtvých a nadpřirozeno), kde jsou následně obdarovány sladkostmi. Neméně významným projevem jsou pak halloweenské průvody spojené se soutěžemi masek.

[Scenes from the New York City Village Halloween Parade. Sestřih zahrnující různorodé masky na jednom z nejznámějších halloweenských průvodů na světě – New York City Village Halloween Parade.](#)

Snímek z newyorského halloweenského průvodu Village Parade
(zdroj: <https://rove.me/to/new-york/village-halloween-parade>)

Halloween v popkultuře

Vzhledem k oblíbenosti festivity jsme svědky častého výskytu halloweenské tematiky jak u audiovizuální, tak videoherní tvorby. Srovnatelnou pozornost můžeme pozorovat patrně jen v souvislosti s vánočními svátky. V době halloweenu se tak často vyskytují:

- [speciální epizody seriálů](#)
- premiéry hororových filmů (např. filmová série Halloween má, poměrně logicky, zpravidla premiéru v tento čas)
- v současnosti také pozorujeme trend halloweenových rozšíření (nejen) mobilních her – speciální herní úrovně, tematické designy herních postav atp.

Většina díky hororové sérii Halloween měla premiéru právě v čase konce října
(zdroj: <https://hir.ma/18-2/a-halloween-franchise-40-eves-multja/739812>)

V současnosti jsou velice populární halloweenské rozšíření her (v tomto případě Angry Birds)
(zdroj: <http://www.rovio.com/news/sweet-halloween-treats-angry-birds>)

Seriál Simpsonovi je známý svými pravidelnými halloweenskými speciály
(zdroj: <http://hot1005fm.com/simpsons-will-make-next-years-treehouse-horror-episode-no-666/>)

Festivity inspirované předkřesťanskou tradicí

Čerpají především z prvků keltské, slovanské či germánské kultury. V našem prostředí se opět rozvíjejí převážně až po roce 1989. Sledujeme dvě odlišné formy:

- Snahy o rekonstrukci v rámci rituálů spojených s novopohanstvím
- Inspirace pohanskou tradicí bez rituálních představ

Snahy o rekonstrukci v rámci rituálů spojených s novopohanstvím jsou spíše marginální záležitostí. Existuje velké množství více či méně rozšířených odnoží, které se často do značné míry překrývají – slovanské / keltské / germánské novopohanství, neodruoidismus, neošamanismus, Wicca aj.

Je pro ně typický **rekonstrukcionismus** – snaží se o co nejdůvěhodnější rekonstrukci zaniklých jevů v jejich tradiční formě. Zde však často naráží na zásadní problém v podobě nedostatku autentických záznamů. Informace o mnoha předkřesťanských kulturách prvního milénia čerpáme spíše ze záznamů římských historiků, odhadů či paralel (předpoklad, že se určitý společenský vzorec typický pro jednu kulturu mohl v obdobné formě vyskytovat i u jiné časově a geograficky blízké kultuře).

Častějším jevem je **inspirace pohanskou tradicí bez rituálních představ**, která sice také čerpá z předkřesťanských tradic. Tyto jsou zde však spíše projevem zálib a zájmu o pohanskou kulturu než autentické víry. Jedná se tak o společenskou záležitost prožívanou především (avšak nejen) v rámci určitých subkultur (především pak subkultura *LARP – Live Action Role Play*). Ta se projevuje tematicky zaměřenými LARPy, festivaly konanými v době pohanských svátků spojené s prezentací dané kultury široké veřejnosti aj.

[LUGHNASAD 2017. Sestřih z festivalu keltské kultury Lughnasad 2017](#)

Obě tyto formy se často setkávají s problémem domýšlení nových kulturních jevů a jejich následné přisuzování „starým kulturám“. Tento fakt je do značné míry způsoben přirozenou podvědomou touhou člověka po rituálech, které mu dodávají určitý pevný bod ve společnosti.

[Po rituálech vnitřně toužíme všichni. V umění mají nezastupitelnou roli – zajímavý rozhovor na téma potřeby rituálů v životě člověka na webu Českého rozhlasu Vltava.](#)

Nově vznikající festivity

Mezinárodní dny

Jedná se o tematicky zaměřené významné dny (resp. také týdny či měsíce). Vznikají jak „shora“ (vyhlášené mezinárodními organizacemi), tak „zdola“ (např. v rámci subkultur). Existuje [nepřeberné množství témat](#), kterým jsou mezinárodní dny věnované. Často se týkají připomínky určitých činností, společenských témat, událostí či osobností, boje proti negativním jevům atp.

Nejšířeji uznávané jsou zpravidla ty, které vyhlásila či posvětila OSN či její dílčí organizace.

- Např. *Mezinárodní den žen, Mezinárodní den rodiny, Mezinárodní den mládeže, Mezinárodní den seniorů, Mezinárodní den demokracie, Mezinárodní den Spojených národů, Mezinárodní den boje proti malárii, Mezinárodní den boje proti vzteklině, Mezinárodní den památky obětí holokaustu* aj.

Dále existuje velké množství více či méně uznaných dnů, které vznikly na základě úmluv, vyhlášení regionálních či etnických organizací, korporací a mnohých dalších.

- *Mezinárodní den studentstva, Mezinárodní Visegrádský den, Den Evropy, Mezinárodní den veganství, Den vězněných spisovatelů, Mezinárodní den bez aut, Mezinárodní den Romů, Světový den koktejlů* aj.

Celá řada mezinárodních dnů, vznikla a je propagována určitou subkulturou.

- *Den Star Wars* (fanoušci této sci-fi ságy), *Ručníkový den* (fanoušci série knih Stopařův průvodce po galaxii), *Den krátkých nohavic* (symbolická připomínka prezidenta Václava Havla) aj.

Vznikají také mezinárodní dny s [recesistickým významem](#).

- *Den ničeho, Den vkládání polštářů do ledničky, Den lenosti* aj.

Nákupní svátky

Nákupní svátky představují ryze komerční formu festivit, která zpravidla vzniká a rozvíjí se za přispění nadnárodních korporací v pozdním 20. či počátku 21. století.

Black Friday (Černý pátek)

Nejstarší (a také patrně nejznámější) z nákupních svátků – počátky užívání tohoto označení sledujeme ve Spojených státech v 50. letech (v roce 1951 v Rochesteru tak neformálně místní policie označovala dny, kdy musela zasahovat vůči rozdivočeným nakupujícím). Díky časovému zařazení (pátek po americkém Díkůvzdání, tedy 23.11. až 29.11.) značí tento den počátek období předvánočních nákupů v době mezi Díkůvzdáním a Vánoci. Původně se jednalo spíše o záležitost nakupování přímo v obchodech, ale v poslední době dochází také k rozvoji online prodeje a slev v době Černého pátku.

[The Black Friday Stampede Supercut: 2014. Sestřih záznamů nepokojů v obchodech během nákupů v rámci Black Friday 2014.](#)

V našich podmínkách se tento nákupní svátek rozvíjí přibližně od roku 2011, kdy začala online slevy nabízet společnost Apple. Z původního amerického Černého pátku se však přenáší spíše jeho marketingová prezentace jako dne nakupování převážně vánočních dárků, méně pak už forma výrazných nárazových slev, které jsou ve zdejších podmínkách spíše iluzorní.

Cyber Monday (Kybernetické pondělí)

Jedná se o první pondělí po Děkuvzdání ve Spojených státech (koná se tedy mezi 26.11. a 2.12.). Vznikl na počátku tohoto tisíciletí jako marketingová aktivita s cílem propagace online nákupů (především, ale nejen) elektroniky. Jednalo se o určitou návaznost na Black Friday a kontrast vůči jeho formě nákupů v obchodech pomocí možností online prodeje. V současnosti je již prakticky totožný s Black Friday – mnohé firmy propagují celotýdenní akce zahrnující oba tyto dny.

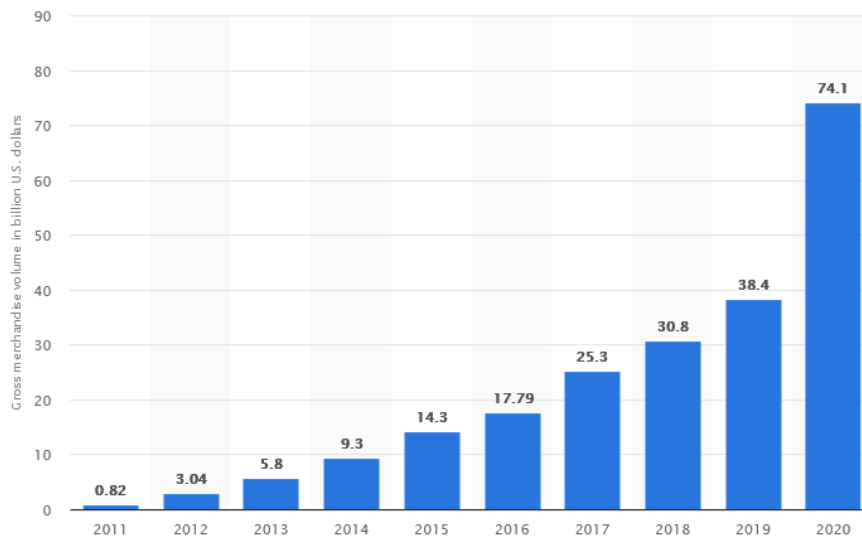

Propagace Cyber Monday jako nákupního svátku spojeného se slevami elektroniky
(zdroj: <https://www.ibtimes.com/cyber-monday-2015-oneplus-2-xiaomi-mi-4c-zte-axon-elite-bluboo-xtouch-more-available-2203601>)

Singles Day (Den nezadaných)

Vznikl patrně v 90. letech v Číně ve vysokoškolské komunitě města Nanjing jako anti-Valentýn a oslava nezadaných. Jedničky v datu konání (11.11.) symbolizují právě „singles“ osoby.

Původně se jednalo o ryze lokální záležitost vysokoškolské komunity, navíc jednu z mnoha (obdobu této festivity se např. ve Spojeném království koná 11.3.). Od roku 2009 jej však začala využívat čínská e-commerce korporace Alibaba k vytvoření nového nákupního svátku. Během 10 let se tak z prakticky neznámého dne stal vůbec největší nákupní svátek co do tržeb. V roce 2018 činil jen obrát samotné Alibaby necelých 31 miliard dolarů (tedy o polovinu více než představují valentýnské nákupy ve Spojených státech). Poslední 2–3 roky v souvislosti s oblibou čínských e-shopů také v ČR

Ukázka extrémně rychlého nástupu nového nákupního svátku – tržby e-commerce společnosti Alibaba během 11.11. v posledních letech

(zdroj: <https://www.statista.com/statistics/364543/alibaba-singles-day-1111-gmv/>)

Buy Nothing Day (Den bez nákupů)

Původ v Kanadě 90. let jako protiakce vůči komerčním nákupním svátkům upozorňující na rizika rozvoje konzumerismu a komercionalizace jednotlivých svátků (i proto je termín shodný s Black Friday – 23.11. až 29.11.). Jeho významem je tak spíše symbolické připomenutí potřeby omezení konzumu než konání konkrétní festivity.

Kampaň *Dnes nenakupuji* brněnské organizace Nesehnutí

(zdroj: https://brnensky.denik.cz/zpravy_region/nakupni-voziky-jely-na-vylet20101127.html)

Literatura a další zdroje

Níže naleznete jak seznam literatury, ze které čerpaly teoretické kapitoly této publikace, tak také odkazy na další zajímavé rozšiřující zdroje.

Literatura

- Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha: Mladá fronta, 2007.
- Čapek, Josef: *Obyčeje a zpěvy lidu moravského*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- Darulová, Jolana: Festivity v urbánnom prostredí so zameraním na banícke tradície mesta Banská Bystrica. *Národopisná revue* 1/2018, s. 3–12.
- Drápala, Daniel: *Výroční obyčeje, zvyky a slavnosti*. Praha: Česká národopisná společnost, 2014.
- Frolec, Václav: *Lidová obyčejová tradice a obřadní kultura. Terminologické otázky*. *Národopisné aktuality* 19, 1982, č. 4.
- Frolec, Václav (ed.): *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1982.
- Hájková, Dagmar – Horák, Pavel – Kessler, Vojtěch – Michela, Miroslav (edd.): *Sláva republice!: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia, 2018.
- Kolektiv autorů: *Malý etnologický slovník*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011.
- Krupková, Jaroslava: *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1991.
- Langhammerová, Jiřina: *České tradice v proměnách času: kroje - zvyky - umění*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017.
- Langhammerová, Jiřina: *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2004.
- Vařeka, Josef: *Etnokartografická východiska k začlenění české lidové kultury do střeoevropského prostoru*. *Český lid* 83, 1996, s. 265–274.
- Večerková, Eva: *Lidové obyčeje a jejich výtvarné komponenty. Tvary a symboly*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.
- Večerková, Eva: *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2015.
- Večerková, Eva – Frolcová, Věra: *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- Zíbrt, Čeněk: *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950.

Odkazy na online zdroje použité v publikaci a další rozšiřující materiály

- [Woitsch, Jiří: *Pojmoslovní a metodologický exkurz.*](#)
- [Ostatkové právo chasy hanácké. Kapitola z publikace Čeňka Zírta "Veselé chvíle v životě lidu českého: Masopust držíme" na stránkách NÚLK.](#)
- [Masopustní obchůzky a masky na Hlinecku. Stránka věnovaná hlineckým masopustním obchůzkám a jejich genezi.](#)
- [Hledání ztraceného času – Filmové Velikonoce. Snímek z cyklu Hledání ztraceného času zachycující pašijové hry ve 30. letech 20. století.](#)
- [Hořické pašijové hry – Stránky věnované historii a udržování tradice pašijových her v jihočeských Hořicích.](#)
- [Honění Jidáše v pašijový týden. »Křistání, řehtání, rochání, hrčení.« \(Kapitola z publikace Čeňka Zírta "Veselé chvíle v životě lidu českého: Smrt nesem ze vsí... pomlázka se čepejí" na stránkách NÚLK.\)](#)
- [NÚLK – Velikonoční obchůzky s Jidáší na Bučovicku. Text zachycující historii a současnou životnost honění Jidáše v Bučovicích a okolí.](#)
- [Pohádka svatojánské noci na CSFD – Ztvárnění některých obyčejů spojených se svatojánskou nocí, ale také snahám o zákaz svatojánských oslav.](#)
- [Starosta nedal stárkům hodové právo. Článek z brněnského Deníku ukazuje, jak se může hodové právo stát prostředkem politického boje.](#)
- [Vození berana: pokuta 200 tisíc. Článek Slováckého deníku o problémech při vození berana během hodů v Míkovcích.](#)
- [Krádeže májky? Tradice už se přežila, miní starostové. Článek Kroměřížského deníku o změně ve vnímání krádeží májů v současné společnosti.](#)
- [V Praze pálili čarodějnice i přes zákaz magistrátu. Hasiči však ohně uhasili. Článek na serveru IDNES.cz o vlivu státního aparátu na tradice prostřednictvím zákazu pálení ohňů pražským magistrátem v době Filipojakubské noci 2018.](#)
- [Folklorika – Není král jako král. Epizoda z pořadu České televize "Folklorika" věnovaný snahám o obnovení Jízdy králů \(a obyčejové tradice obecně\) v Manerově na Vyškovsku. \(Začátek cca v čase 11:50\)](#)
- [9 St Patrick's Day Facts. Zajímavá fakta o sv. Patrikovi a oslavách jeho svátku na webu ireland.com.](#)
- [Dublin and the World celebrate St Patrick's Day 2014. Sestřih zachycující oslavy svátku sv. Patrika v Dublinu a mezinárodní poctu ve formě osvětlení místních dominant zelenou barvou.](#)
- [Jack O'Lanterns and The Tale Of Stingy Jack. Článek na webu pumpkinnook.com popisující legendu o Jackovi, který obelstil ďábla, ale neušel svému trestu.](#)
- [Scenes from the New York City Village Halloween Parade. Sestřih zahrnující různorodé masky na jednom z nejznámějších halloweenských průvodů na světě – New York City Village Halloween Parade.](#)
- [Po rituálech vnitřně toužíme všichni. V umění mají nezastupitelnou roli – zajímavý rozhovor na téma potřeby rituálů v životě člověka na webu Českého rozhlasu Vltava.](#)
- [The Black Friday Stampede Supercut: 2014. Sestřih záznamů nepokojů v obchodech během nákupů v rámci Black Friday 2014.](#)